

Olaizko euskal eskuizkribuak

KOLDO ARTOLA*

AURREKARIAK¹

Lan honetan Olaibarko Olaitz herriko *Perorena* etxean gordetzen diren euskal eskuizkribu batzuen azterketa egiten saiatuko gara.

Eskuizkribu guztiak –bost orotara– bertsoan idatzirik badaude ere, aipatu azterketa bertsootan zertu balio poetiko edo literarioaz ez baina, berorietan islatzen den hizkera-moetaz egingo dugu, horretarako Louis Lucien Bonaparte printze euskaltzaleak XIX. mendean prestatu zuen euskalkien mapa oinarritzat harturik. Izan ere Bonapartek, 1863an argitara emaniko mapa zoragarriaren arabera, Olaibarko hizkera Odieta eta Ezkabarte auzo ibarretakoekin batera multzo batean sartu zuen –azken honekin muga egiten duen Atarrabiako herria ere barne zela–, *Olaibarko barietatea* izeneko deitura emanaz. Barietate hau “cis-pamplonés” deitu zuen azpieuskalkiaren baitan agertzen zaigu aipatu mapan, *hegoaldeko goi-nafarrera* deritzan euskalkiaren barruan.

Aingeru Irigaray zenak, Apat-Etxebarne deiturapean 1974an argitaraturiko *Una geografía diacrónica del Euskera en Navarra* izenburuko lanean, 1935 urtean euskarak Nafarroan pairatzen zuen egoera dolugarriaren berri eman zigun. Honela zioen *Larreko* ospetsuaren seme beratar honek: “En 1935 hicimos una encuesta sobre la base de cinco grados o estadios que marcamos en el Nomenclátor; los grados IV y V de un principio se suprimieron, asimilándose respectivamente a los grados III y VI, del siguiente modo:

- Grado I.* Pueblos en que los niños hablan Vasc.
- Grado II.* Los de más de 30 años lo usan; los chicos no.
- Grado III.* Los de 30 años lo saben pero no lo usan; los de 50, sí.
- Grado VI.* Los de 50 y más lo saben, pero no lo usan de ordinario.
- Grado VII.* Sólo los ancianos lo saben, pero no lo usan”.

* Donostiako ARANZADI Zientzi Elkarteko Etnografi Sailekoa.

¹ Martin Elizondo latasar atsegin eta eramán handikoari nire eskerrik beroenak, lan hau prestatzean izan dudán zalantza-mordoa argitzen laguntzeagatik.

Hots, lan honetan aztertuko dugun esparruko herriei dagokienez, Sorauren da zerrenda horretan agertzen den Ezkabarteko herri bakarra, VII. gradotan. Olaibarren kasuan, Beraitz, Otsakain eta Zandio ditugu hor, hirurak VI.ean, eta Otsabide VII.ean. Odietan, azkenik, Latasa azaltzen da I. gradoan, Anotzibar eta Erripa III.ean, eta Ziaurritz eta Ostitz VI.ean.

Adibidetzat ematen zaizkigun herri hauetako datu gordinek argitasun nahikoa ematen digute, ezpairik gabe, inguruko egoeraz neurri on batean jabetu ahal izateko ere. Badugu, alabaina, datu berriagorik:

1. Denboran zehar aurrera eginez, amaitu berri zaigun XX. mendearen hasieran Sorauren horretan euskarak bizi zuen atzerabideko prozesu ezin latza goaren lekukotasun pare bat eman genuen 1985an, Irigaray zendu ostean eskaini zitzaion omenaldi-liburuko lan batean (*Ezkabarteko euskara, Iruñeko udal dermioaren ondokoa, Celedonia Zenoz andrearen ahotan*), Ezkabarte bereko Orrio, Zildotz eta Garrues herrietan, Txulapaingo Untzun eta Antsoaingo zendeako Berriogoitin bildu beste batzuekin batera.

2. Pedro Díez de Ulzurrun zenak, Ezkabarteko Zildotzen aurkitu zuen Makirriango dotrina argitaratzerakoan, zera zioen besteak beste 1960an, sarrera moduko iruzkinean: “Actualmente en Cildoz no habla nadie en vasco. Queda un pueblecito en el Valle de Ezcabarte (Anoz) que habla la gente mayor, me refiero a los mayores de cincuenta años, debido probablemente a su situación hacia el Valle de Olaibar y su aislamiento entre montañas”.

Arrazoi zuen sendagile iruindarrak, 1981ean aurkitu baikenuen artean 72 urte zituen herri ttiki horretako andere bat Iruñeko Txantrea auzoan –*Txandrea* esaten zuen berak–, gazte zelarik euskaraz mintzo zen herriko familia bakarrekoa, omen.

3. Pedro de Yrizar jaunak ere, bere aldetik, 1981ean argitara emaniko *Contribución a la dialectología de la lengua vasca* izenburuko lanean (I, 200 orr.) zera dio: *ODIETA*.- “Cuando yo vine, el año 1933 –nos dice el párroco de Anocíbar– en todos estos pueblos, Anocíbar, Ciáurriz, Ripa, Guenduláin, Latasa, Ostiz... se hablaba bastante el vasco, pero ya han fallecido los que entonces lo hablaban y han quedado los hijos y éstos unos los saben pero lo hablan poco”.

Hiru lekukotasun hauek hona ekartzea egoki iruditu zaigu, egoera honi buruzko informazio urria izan lezakeen balizko irakurlea barietate honen higadura, amaitu berriko XX. mendearen hasieratik baino areago XIX.aren erdi aldetik datorrena –Bonaparteren maparen arabera, jada, Atarrabian eta Ezkabarteko Arre, Orikain eta Azotz herrietan gutxiengo batek baizik ez baitzuen euskaraz egiten–, zernolakoa izan den ohar dadin. Hala, geroxeago aipatuko den hurbileko denboran bertako zenbait euskaldunekin egoteko parada izan badugu ere, inoiz hauetako batzuk beren herrietatik kanpo eta haien bila dexente ibili ondoren aurkitu ditugu, besteren batzuk, Olaibarren bereziki eta euskararen ezagutzari dagokionez, *minimoen azpitiko* egoeran zeudela.

Hauetako bat genuen, 1979ko abenduan, Donostiako Aranzadi Zientzi Elkarteko Etnografi Mintegiarentzat inkesta batzuk egiten ari nintzela –emaitzak *Euskalerriko Atlas Etnolinguistikoa* deritzan lanean argitaratu ziren–, Olaitzen aurkitu 91 urtetako Jose Mari Makirriain Alzuza, *Perorena* etxekoa. Jaun honek euskara jakin bazekien nahiz, ulertzekoa denez, urte askotan ia batere hitzegin gabe egoteagatik mintzatzeko makineria guztia ‘her-

doilduta' zeukan. Hau honela, pazientzia pixka batekin eta etxeko iloben (Makirriain Oiartzun anaiarreben) adeitasunari eskerrak, bildu ahal izan nion hainbat datu interesgarri eta baita, erdizka izan arren, inkesta horietako bat, *EDEL* horretan argitaratua izateko aukerarik gabe geratu bazen ere. Digresio ttiki hau eginik eta Jose Mari adiskidea, haren bizitzaren azken urteetan, maiz ikusi nuela esan ostean, hura hil ondoren ere harexen etxean bertako ilobekin maiz gertatu naizela esan beharrean nago, adiskidetasunezko giro ederrean.

ESKUIZKRIBUAK ZEIN DIREN

Aurrekari horiek guztiak kontuan izanik, lan honen zio diren eskuizkribuak zerrendatuko ditugu jarraian, dokumentuok Jose Mari zenaren etxean haren iloben eskuetatik errezibitu nituela esan ondoren, ustez 1987 urtean.

Lehenengoa (bitan banaturik)

- 1.1 Misioco cantak (damu-otoitzak)
- 1.2 Ama Dolorezcoari (id.)

Bigarrena

Orra Berso verriac hitzez hasten dena (maitasun-deslilura batez)

Hirugarrena

Viva Viva Juanito hitzez hasten dena (lehenengo gerla karlistaren garai-koa, nonbait, Riegoren aipamena eta guzti)

Laugarrena

Gauza bat declaracen hitzez hasten dena (ebasle batzuen urkamenduz; aspaldiko denboretan Lantz herrian gertatu bide zela uste dute Makirriain anaiarrebek)

Bosgarrena (lautan banaturik)

- 5.1 Mandamentuac cumplitceco consejuac (Jainkoaren legeko mandamenduez)
- 5.2 *Cristauba adizazu* hitzez hasten dena (Jainkoaren legeko mandamenduez)
- 5.3 Misioco Cantac (1.1 zenbakidunaren kopia)
- 5.4 Ama dolorezcoari (1.2 zenbakidunaren kopia)

HAIEN ORAIN ARTEKO ERABILERA

Handik urte gutxitara, 1990-01-31ko dataz egindako gutun baten bidez, Pedro de Yrizar hizkuntzalari ospetsuari, artean prestatzen ari zen *Morfología del verbo auxiliar alto navarro meridional* izenburuko lanerako, dokumentu hauen berri eman eta berauen kopiak bidali nizkion, bertako datuak lan hartarako baliagarriak izango zitzaizkion neurrian balia zitzan.

Gutun hartan, besteak beste eta laugarren eskuizkribuari buruzko iruzkin ttikia egin ondoren, zera gaineratu nuen: “Laugarren liburuxka honen amaieran *Miguel Josef Laviano*, *Olaiz*, *Perurena* irakur daiteke. Miguel José honek, Olaizko bere etxean ondorengorik ez omen zuenez, ilobak zituen Orrioko [Ezkabarte] gizon bat eta honen emaztea –Etsaingoa hau [Anue]– eraman zituen bere etxera oinordekotzat. Hauek izan ziren, urte batzuk pasa-eta, Joxe Mari Makirriain gure laguntzaile jatorra mundura ekarri zutenak”.

Kontua da lerro horiek idatzi aurretik, 1984an hain zuzen, Yrizarri aipatu lanerako nire laguntza eskaini niola. Laguntza hau, gehien bat, inkestak eginez eta bilduz gauzatu baldin bada ere, ustegabeko eskuizkribu-eskuratze hau ezin aproposagoa suertatu zitzaigun, gehigarri preziatu gisa, hain datu-urritasun handia genuen Olaibar bezalako leku batean.

Jose Mari Makirriain, bestalde, 1888. urtean jaioa zena, 1986an zendu zen ia 98 urte zituela.

ESKUIZKRIBUEN ZENBAIT EZAUGARRI

Oso luze-zabalera txikiko dokumentuak dira: lehen hirurek 11 edota 11,3 zentimetroko luzera dute, eta 8 zentimetroko zabalera. Laugarrena 15 x 8koa da, eta bosgarrena, azkenik, aurrenekoa bezala, 11 x 8 zm.koa. Eskuizkribuok –libreta ttiki batzuen antzera tolestuak– beren edukia erakusten dute ezker-eskuinean idatzita. Salbuespena laugarrena dugu; hau, tamaina handixeagokoa izateaz gainera, behin ireki ondoren jiratu egin behar da horizontalean dagoena bertikalean paratzeko, bere edukia ere bi zutabetan erakusten duela, hauek beste izkribuenak baino luzeagoak izaki, noski.

Egoerari dagokionez, lehenengoa ongi kontserbatu da; bigarrena ez hain ongi, baina tira, irakur daiteke. Hirugarrena da, bosgarrenaren lehenengo bi zatiekin batera, eta askorekin gainera, egoera txarrean dagoena, paper horizatuari zenbait orban belzkara eta bestelako zikinkeria batzuk erantsi baitzaizkio, zenbait zatiren irakurketa ezinezkoa bihurtzeraino. Laugarren eskuizkribua, nekez bada ere, eta bigarrenaren kasuan esan dugun bezala, ozta-ozta irakur daiteke. Bosgarrenaren hondarreko bi zatiak, azkenik, aurreneko beste biak ez bezala, oso garbi daude; irakurterrazak beraz.

Dokumentuak idatzi ziren ustezko datari dagokionez, honela dio Yrizarrek arestian aipatu bere *Morfologian*: “En cuanto a la posible fecha de estos manuscritos –que parecen de la misma mano, salvo las partes finales del quinto cuadernillo, el cual es reproducción casi literal del primero–, se ha de tener en cuenta, por un lado, que nuestro informador Makirriain, nacido en 1888, los heredó de sus padres, quienes, a su vez, los recibieron de su tío, el tal Miguel Josef Laviano. Por otro lado, parece que el tercero de los cuadernillos fue escrito en la época de la primera guerra carlista y en él se menciona al general Riego, como se verá en el resumen del contenido de los manuscritos (...)”.

Gu, baina, nahiz idazkien letra-moetak, lehen begiratu batean, berdintua dirudien, poliki aztertu ondoren honako ondoriotara iritsi gara: lehenengo biak esku berarenak dira, eta hirugarren-laugarrenak besteren batenak, nahiz batzuek eta besteak oso antza handikoak izan; bosgarrenaren lehenengo bi zatiak ere, beren artean berdinak, hirugarren esku batenak iruditzen zaizkigu, beste biak –hirugarrena eta laugarrena, lautan zatiturik baitago bosgarren dokumentu hau–, beren artean berdinak ere, aurreneko biekiko desberdinak izanik, Yrizarrek ongi ohartarazi bezala.

Lehenengo eskuizkribuan agertzen zaizkigun bi lanak *kopla* direla ikus daiteke; bigarrenean eta hirugarrenean ditugunak *zortziko txiki*, eta laugarrenean *hamarreko txiki*. Bosgarrengoaren lehenengo bi bertsoak, azkenik, *zortziko txiki* ditugu, aurrenekoaren neurria oso egokia ez izan arren. Dokumentu honetako beste biak, arestian esan bezala, lehenengo eskuizkribuaren

erreproduzio izatean, ez ditugu argitara emango, batzuen eta besteen arteko diferentzia ttikiren bat gorabehera gauzak alferrik ez errepikatzeke.

BARIETATEA AZTERTZEKO MATERIALAK

Bonapartek, lehen esan dugun bezala, Olaibar –bertan kokatzen da Olaitz–, Ezkabarte eta Odieta ibarretako hizkerak zaku berean sartu eta guztiak Olaibar deiturapeko barietatean sailkatu zituenez, eskuarteant ditugun eskuizkribuak aztertzerakoan hiru ibar hauetan, bereziki, bilduak izan diren datuak hartuko ditugu oinarritzat.

Datu propioak:

1979-89 urteen arteko denboran, Olaibarko Olaitzen eta Otsakainen, Ezkabarteko Anotzen eta Odietako herri guztietan, Ostitzen ezik, zenbait bilketa egin nuen. Aditzari dagokionez, Anotz horixe eta Odietako Latasa eta Gaskue izeneko herriak aukeratu nituen, berariaz, bilketa berezi batzuk egiteko, Pedro de Yrizarren aipatu lanerako laguntzazko ekarpen gisa, baina gainerako herriotan grabatu zintetatik ateratako esaldi batzuk ere, baliagarriak izango zitzaizkion neurrian, orobat bidali nizkion.

Aipatu herrietan bildu grabaketa eta apunte horietatik ateratako zenbait datu, bestalde, honako argitalpenetan aurki daitezke:

Euskalerriko Atlas Etnolinguistikoa, II liburukia, 1990: Olaitz, Anotz eta Ziaurritz herrietan bildu 203, 202 eta 201 zk.ko etnotestuak, hurrenez hurren. Aranzadi Zientzi Elkarte Etnologi Mintegia.

Hegoaldeko goi-nafarreraren azentua (hurbiltze-saiakera) izeneko lana, bertan arestiko Olaitz, Anotz eta Ziaurritz berberetan bildu zenbait datu aztergai dela (*FLV*, 60, 1992).

Ezkabarteko euskara, Iruñeko udal dermioaren ondokoa, Celedonia Zenoz andrearen ahotan deritzan lana. Eusko Ikaskuntza, 1985.

Morfología del verbo auxiliar alto navarro meridional (estudio dialectológico) deritzan lana (barietate honekiko datuak 47-98 orrialdeetan), Pedro de Yrizar jaunak, Nafarroako Gobernuaren eta Euskaltzaindiaren bitartez, 1992an argitara emana.

Besteren datuak:

1750 – Orrio (Ezkabarte): 1987ko urtean Jose María Satrustegik argitaratu emaniko *Euskal testu zaharrak I* izeneko lan zinez interesgarrian duela bi mende eta erdiko eliz gutun bat agertzen da (80-81 orr), itxuraz erdaraz idatzi eta apaizen batek euskarara itzulia.

1773 – Zildotz (Ezkabarte): 1971 urtean Aingeru Irigaray herri honetako udal akta baten berri ematen digu *Noticias y viejos textos de la 'lingua navarrorum'* izeneko liburutxoan (37-41 orr). Damurik oso testu laburra da, bertako euskarak, oro har, bertakoa baitirudi.

1828 – Makirriain (Ezkabarte): *El catecismo manuscrito de Maquirriain de 1828* (*Euskera*, V, 377-403 orr), Pedro Diez de Ulzurrunek 1960an argitaratu emana.

Lan honi buruz honela dio Yrizarrek hainbestetan aipatu bere *Morfología* (57 orr.): “Parece que fue escrito por el maestro de la escuela de Maqui-

rriain, D. Juan Francisco Goñi - Koldo Artola, con objeto de facilitar la comparación de las formas verbales utilizadas en aquella época con las recogidas por él en Anoz, del mismo valle de Ezcabarte, siglo y medio más tarde, escribió junto a éstas últimas, todas las que pudo extraer del Catecismo de 1828, y que hemos anotado en las “Observaciones” - La diferencia fundamental –puesta de manifiesto por Artola– es que, mientras en el Catecismo se emplean las correctas formas transitivas bipersonales del tipo *gaitu* (...), en el uso actual son incorrectamente sustituidas por las correctas tripersonales del tipo *digu*, lo que –si realmente el maestro reflejó en esto el habla popular (y lo mismo puede decirse del párroco que escribió la novena a la que nos referimos seguidamente)– es diferencia importante. Las restantes formas verbales son prácticamente idénticas”.

XIX. mend.? - Makirriain (Ezcabarte): Dámaso de Inza aita kaputxi-noak 1921. urtean argitara emaniko *Naparroko aditz-laguntzallea. Zuketako esakeran* deritzan lana (Euskera II, 27-28 orr).

Honela jarraitzen du Yrizarrek bere *Morfologían*, azken lan honi buruz, arestian ikusirikoaren haritik: “Se trata [de datos verbales tomados] del manuscrito de una novena a San José, escrita por el párroco de Maquirriain, D. Joseph Nabarlaz – (...) Como hemos indicado en la referencia anterior, también en este escrito se emplean correctamente las flexiones transitivas bipersonales”.

XIX. mend.? – Olaitz (Olaibar): *Olaibarko euskal bertso papera*, Jose-mari Satrustegik 2000. urtean (FLV 84) argitara emana. Eskuizkribu hau oraingo lan honetan aztergai ditugunak utzi zizkidaten etxe berean eman zioten Satrustegiri ere eta, honen iduriko, XIX. mendearen bukaera aldekoa izan daiteke.

1985-87ko epean Latasa eta Gaskue herrietan (Odieta) Iñaki Gamindek bildu datuak, *Aditza Ipar Goi Nafarreraz* izeneko lan aberatsean (hiru liburuki) argitara emanak –kontsultarako errazenak, agian, III. lib., 437-448 orr–. Gamindek, era berean, aditz alokutiboari buruz Latasan bilduriko beste zenbait datu bidali zion Yrizarri, honen *Morfologían* ikus daitekeenez.

Eta hauez gainera badugu Irigaray beraren *Nuevos documentos para el estudio del vascence alto navarro meridional* izeneko lanean, “Problemas de la prehistoria y de la etnología vascas” en baitan (1966), Ezkabarteko *Via Crucis* baten (XVIII. mendekoa) eta hiru ‘sermonario’ren berri xumea ere, oso lagin labur batzuez lagundurik.

ESKUIZKRIBUAK AZTERTU AURRETIKO OHARRAK

Eskuizkribuok aztertze erabiliko ditugun materialen artean, beraz, bi eratakoak ditugu: lehen aipatu 1979-89ko epean Iñaki Gamindek eta lerro hauen egileak bildu bertako hiztunen lekukotasunak, alde batetik, eta arestian zerrendatu aspaldiko dokumentuetan agertzen zaiguna, bestetik, lan honen bukaera aldeko bibliografian aipatuko den beste zenbait lan neurri batean kontsultatu badugu ere.

Hauen artean Pedro Diez de Ulzurrunek argitaraturiko Makirriaingo doctrina da geure ustez, eta diferentzia handiz gainera, barietate honen ezauga-

riak ongien islatzen dituen, zail baita bere horretan kanpotiko kutsadura erakusten duen gauzarik aurkitzen.

Aingeru Irigarayren *Nuevos documentos...* delakoan erakusten zaizkigun laginak ere aski onak dira, baina Ezkabartetik kanpoko ezaugarri esanguratsu batzuk badira hor, tarteka. Guztiarekin, baina, lagin hauek hagituz laburrak dira, dokumentuok beren osotasunean ezagutzeko irrikaz geratu gara.

Damaso de Inzak, lehen aipatu *Euskera II* aldizkarian, Makirriaingo erre-tore Joseph de Nabarlazek San Joseri eskaini bederatziurren baten eskuizkribua –stez XIX. mendekoa– aztertu ondoren, bertako adizki guztiak bildu eta argitaratu zituen. Adizki hauetan badira, baina, bertakoak izan daitezkeene-kin batera kanpoko eragin nabaria salatzen duten beste batzuk, ikertzaile araztarrak berak adizkion zerrenda eman ondoren garbiki aitortzen zuenez: “Aditz guzti au, Esteribarr eta Ultzama’koaren nasketa besterik ez da”. Datu hauek ezin balia litezke beraz, inola ere, zuhurtasun handiz baizik.

Josemari Satrustegik *Euskal testu zaharrak I* liburuan argitaratu zuen Orrioko gutunaren hizkerak, orobat, kanpoko izatearen ezaugarri mordoska du, eta gauza bera esan daiteke iragan berri zaigun 2000. urtean ezagutze-ra emaniko *Olaibarko euskal bertso papera* deritzanaren hizkerari buruz ere. Ez zaigu iruditzen batak ez besteak barietate honekiko hizkera fidelki islatzen duenik.

Eta gauza bera esan beharrean gara jarraian aztertuko ditugun testuez ere duela jada urte batzuk Yrizarri bidali gutunean esan genion bezala; hau da, orduko gure azterketa oraingoa baino axalekoagoa izan bazen ere, dokumentuak, elkarrekiko interferentziak albo batera utzita, batzuk gipuzkeraz eta beste batzuk nafarreraz idatzita dauden geure ustea azaldu genuen, nahiz ez ginen ausartu azken hauek, besterik gabe, barietate honen barruan kokatzen.

Azkenik, eta eskuizkribuetako orrietan barrena murgildu aurretik, ohar bat egiteari bidezkoa deritzogu barietate honetan ezaugarri xume bezain garrantzitsu den bat agerian jartzeko, *u* eta *i* bokalak barnesarturik aurkitzen diren silaben ondotiko *a*-dun silaba gehienek erakutsi ohi duten isteko lehia dela eta –*balinbada, gayac, escua* → *balinbeda, gayec, escue*, kasu–, hirugarren eskuizkributik aurrera, bereziki, maiz aurkituko duguna. Joera honek guztiz iraun du eta finkotasun handiz gainera Olaibarko barietate honi dagozkion ibarretan eta ingurukoetan –Txulapain, Atetz, Ultzama, Anue eta Esteribar–, lurralde hauetako hizkerak mantendu diren neurri ezin apalagoan, jakina, are zenbait erdal mailegurekin itxurazko *araua* aplikatzeraino ere.

Lehenengo eskuizkribua

1.1.- Misioco Cantac

<i>Pecatari gaisoa</i>		<i>Zutaz urricalduric</i>	
<i>arren adizazu</i>		<i>berac deicendizu</i>	
<i>Jaunaganaco asmoa</i>		<i>pecatuac anzturic</i>	
<i>bertatic arzazu</i>	4	<i>barcatu naidizu</i>	12
<i>Zure gracia indazu</i>		<i>Dauca-bai bere escuban</i>	
<i>Jaun Urricaltsua</i>		<i>zu castigacea</i>	
<i>utci eracizadazu</i>		<i>baña bere gogoan</i>	
<i>arren pecatua</i>	8	<i>zuri barceaa</i>	16

<i>Pecatariac gatic</i>		<i>Du zure galdunayac</i>	
<i>bay guizon eguin zan</i>		<i>bay ure penacen</i>	
<i>ayec salbaceagatic</i>		<i>eguizu arren gayac</i>	
<i>ala humildu zan</i>	20	<i>asitceco alegracen</i>	40
<i>Oguei eta amairu urteco</i>		<i>Consuelo chit andia</i>	
<i>neque, eta obra onac</i>		<i>emango diotzu</i>	
<i>ciran gu salvaceco</i>		<i>da bai egui eguia</i>	
<i>eguiaz guizonac</i>	24	<i>arren emayozu</i>	44
<i>Gure esquer gaistoa</i>		<i>Aingeru Cerucoac</i>	
<i>ezagutu zuan</i>		<i>ichedeten daude</i>	
<i>bere amorioa</i>		<i>Jaunaren Ministroac</i>	
<i>atceratu etzuen</i>	28	<i>bestela eztaude</i>	48
<i>Au gucia jaquiñic</i>		<i>Atoz-bada atoz arren</i>	
<i>ilzan bai gugatic</i>		<i>anima gaissoa</i>	
<i>confesioa utciric</i>		<i>gozaceco lenbalen</i>	
<i>pecatua-gatic</i>	32	<i>Zure Jangoicoa.</i>	52
<i>Zure pecatu andiaz</i>		<i>Confesio onvatequin</i>	
<i>ezta ure arricen</i>		<i>jarriric gracion</i>	
<i>ayetan seguiceas</i>		<i>consuelo andiarequin</i>	
<i>da ure bai mincen</i>	36	<i>zauden viocean.</i>	56
		<i>O cer consueloa</i>	
		<i>orduan Zurea</i>	
		<i>gucioc zoratcecoa</i>	
		<i>pareric gavea.</i>	60

Iruzkin laburra

Dokumentu hau ez Olaibar aldekoa ez-eta Nafarroako beste inongoa iruditzen zaigu, Gipuzkoa aldekoa baizik, oso urriak baitira amankomun edo antzekoak izan daitezkeen hitz eta adizkiez gainera erresuma zaharreko hizkeren ezaugarriren bat erakusten dutenak. Hona bakar batzuk: *urricaltsua/urricaldurik* (6, 9) –Makirriaingo dotrinan *urriquimentu* dugu–, *anzturic* (11) –inguru honetan, baina, *atzenduik* aditzen da ohiki, Gelbentzun eta Gendulain herrietan, gutxienez, *aztu* hitza bildu badugu ere–, *etzuen* (28) –*zuan* batekin errima eginez bada ere–, *ichedeten*² (46), eta *andia* (33...) –herri hauetan, dena den, *aundie* erabiltzen da soilik eta Makirriaingo dotrinan ere *aundi* hauxe zortzi aldiz kausitzen dugu (*andi* behin bakarrik), Irigarayk prestatu testuren batean *andiareki* eta Satrustegiren bietan *andi* irakur badezakegu ere³–.

Indazu (5) eta *utci eracizadazu* (7) gisako adizkiak izan litezke, agian, zailantzatant jartzeko moduko erak, aurrenekoa ez baita, guk dakigula, gaurre-

² Azkueren hiztegian *itxedon*, *itxedon* (B-tx, G) ‘aguardar, attendre’ dugu, *Euskal Testu Zaharrak* izenburuko liburuan *echodon* (Muruzabal, 23.129) eta *ichoon* (Irun, 41.46) bezalako aldaerak, eta Elkanoko Lizarragaren *Doctrina Christioarén Cathechima-n echiden*, ‘aguardar, esperar’.

³ *andi* hauxe, bestalde, *EDEL-I*, 208 zk.ko Gipuzkoako eta Nafarroako emaitzak ikusirik, Aezkoan, Zaraitzun eta Erronkarin bildu erantzunetan agertu zen bakarrik, baina garai batean haren hedadurak zabalagoa behar zuen izan, *Euskal Testu Zaharrak* delakoan agertu predikuetan erraz antzeman daitekeenez, Lizarraga Elkanokoak ere horrela zerabilelarik, zenbait aldiz *aundi* erabilia ere.

gun aditzen eta, bigarrenaren kasuan, badugu Irigarayren testuren batean *concedi zadazu Jauna* bezalako adibide bat, aski esanguratsua izan daitekeena.

Badugu ere, bestalde, *s* instrumentalaz idatziriko *seguiceas* (35) bezalako hitza, baina honek *andiaz* gisako beste batekin egiten du errima eta, horrez landara, bertsoetan zehar, *eguiaz* eta *zutaz* bezalako hitzak orobat irakur ditzaiegun.

Bestela (48) gisako hitz ezagunari buruz, azkenik, *bestenaz/bertzenas* bikotea bildua dugu Gendulainen, Latasan eta Anotzen, hala nola, esanahi berearekin, *ezberen* eta honen aldareak (*esberen/ezperen/esperen*) Latasan, Anotzen eta Olaitzen, adibidez.

1.2. Ama Dolorezcoari

<i>Ama dolorescoa</i>		<i>Jesus penen artean</i>	
<i>Virgina Maria</i>		<i>martirizaturic</i>	
<i>bioz amorescoa</i>		<i>eta zu arren aurrean</i>	
<i>dezu zuc gucia</i>	4	<i>ecin lagunduric.</i>	28
<i>Pena oriec gatic</i>		<i>Ecusteas penatcen</i>	
<i>gure ama maitea</i>		<i>eta ecin apartatu</i>	
<i>arren orain gugatic</i>		<i>ceren beti amatcen</i>	
<i>urricai zaita</i>	8	<i>cenduan pensatu</i>	32
<i>Amorioac zaitu</i>		<i>Ala bear izatera</i>	
<i>Penetan paratu</i>		<i>Jesus libraceco</i>	
<i>Arrec garaituzaitu</i>		<i>Zure vicia vera</i>	
<i>eta martirizatu</i>	12	<i>ceunden emateco.</i>	36
<i>Zure Jesus ganaco</i>		<i>Penaz inguraturic</i>	
<i>amorio andiac</i>		<i>Jesus ilcitzazun</i>	
<i>zitzquizun penataco</i>		<i>Vioza erdiraturic</i>	
<i>idiqui beguiac</i>	16	<i>guelditu citzaizun</i>	40
<i>Ycusiric penacen</i>		<i>Gu-gatic zu orrela</i>	
<i>Seme aiñ laztana</i>		<i>penatu izanciñan</i>	
<i>cizaizun erdiracen</i>		<i>dichosoac onela</i>	
<i>vioz ori dena</i>	20	<i>gu guelditu guiñan</i>	44
<i>Gurucean josiric</i>		<i>Zure penaz azturic</i>	
<i>Zure Jesus ona</i>		<i>vicitu izanguera</i>	
<i>an beguira jarriric</i>		<i>bañan chit damuturic</i>	
<i>ay zure egona</i>	24	<i>ya arquicen guera.</i>	48

Iruzkin laburra

Hona, oro har, gipuzkeraren ezaugarriak erakusten dituzten hitz eta aditzak: *dezu* (4), *oriec* (5), *zitzquizun* (15) –*zitizun/zittizun* dugu hemen, *zitzquizun* hori Nafarroan ezezaguna ez bada ere (*t* bustia, bestalde, bariatatearen iparraldeko herrietan aditzen da bereziki; ez ordea Ziaurritik hegoalde-*ra*)–, *lasztana* (18), *cizaizun/citzaizun* (19, 38, 40) –*zaikizun* eta *zakizun* hemen–, *beguira* (23) –*beire* aditzen da hemen, ohiki, Erripan *bere* bildu dugun arren–, *artean* (25) –*ertean* hemen, ustez asimilazioa dela kausa–, *aurrean* (27) –*altziñen* aditzen da hemen maizenik eta Makirriaingo dotrinan ere *alziñean* ikus daiteke, baina *aurrean* ez da haatik ezezaguna, M. Elizondo latasarraren iritzi; Anotzen, bestalde, *aurréko urtékoa* aditu dugu, baina

badirudi, kasu honetan, 'lehenagoko' hitzaren baliokidetzat edo, erabili zela-, *ceñduan* (32) –*ziñuen* dugu hemen-, *ceunden emateco* (36) –lehenengo hitzari dagokionez **ziñauden* beharko genuke hemen, antza, bertako era izatekotan, Anotzen *gu* kasurako *giñauden* bildua dugunez gero; *emateco* hitzari buruz, berriz, *mateco* beharko genuke inguru honetan, aferesia dela eta-, *orrelalonela* (41, 43) –hemen era laburtuak erabiltzen dira, *olákua* bildurik baitugu Gelbentzun eta *olix in giñuén* Anotzibarren-, *ciñan* (42), *guiñan* (44), *bañan chit damuturic* (47) –*bañe* (agian gehienik), *baña* eta *baño*, hirurak aditzen dira hemen; *chit*, bestalde, ez zaio Elizondori ezagun egiten-, eta *guera* (46...).

Nafarrera izatearen itxura osoa dutenen artean jarraiko hauek ditugu: *orain* (7) –Gaskuen bildua; hitz hau ohiki, inguru honetan, *orai* aditzen baldin bada ere, atzizkia erantsita *oráingo* eta *oántxe bereán* (Latasan) eta *oáñik eé* (Gelbentzu) bezalako emaitzak bildu ditugu-, *urricál zaitéa* (8) –aditz laguntzailearen bukaera hori errima egin beharrak eskaturik dirudi, *zaité* aditzen baita hemen gure adiskide latasarrak dioskun bezala eta, Makirriaingo dotrinan ere, *alegrazaité Maria* irakur dezakegu-, *paratu* (10), *andiac* (14) –lehen aipatua-, *idiqui* (16), *ycusiric* (17) –inguru honetan, lehenxeago aipatu arrazoiagatik, *kusirik* aditu badaiteke ere, Olaitzen *ikústera* bildu dugu eta Makirriaingo dotrinan *ycusi* irakur dezakegu, behin baino gehiagotan gainera-, eta *azturic* (45) –hau baino gehiago, agian, *atzenduik* aditzen bada ere, lehen esan bezala–.

Hauez gainera, eta nahiz koplak hauen izenburuan *Dolorezcoari* bezalako hitz bat dugun, handik aurrera *dolorescoa* (1), *amorescoa* (3) eta *ecusteas* (29) gisako beste batzuk ditugu, *s* instrumentalaz, nahiz ere, gisa berean, *penaz* bezalako bat (37...), bitan gainera, agertzen zaigun. Arazo hau dela eta, Makirriaingo dotrina *z*-ren aldekoa agertzen zaigu erabat, *negarrezco*, *leguezco*, *bearriez*, *beguiez*, *sudurrez*, *agoz*, *erdiezgueroz*... bezalako hitzak aurkitzen baitira berean, Irigarayren testu-laginetan guztiz bestelako portaera ikusten badugu ere: *geiguís* (sic), *gutieguís*, *naturalezas*, *alkizunas*, *arte bates*, *importazioscoak*, *odoles*... eta bukaera bereko besteren bat, adibidez.

Finkotasun-ez honen aurrean, duela zenbait urte bildu datuei behatu bat eman eta hauek *s*-ren aldeagokoak iruditu zaizkigu *z*-renean baino; hots, Anotzen *euskeraz/euskeras* eta *berriz/berris* bikoteak ditugu, eta baita *aldi betez* ere, baina *manes geros*; Olaitzen *iñeskeros* eta *autsiskeros* aditu dugu; Gendulainen *uskeas*; Gelbentzun *euskeras* eta *denbora askos*, eta Latasan *iru egunes*, *egun betes*, *itxes itxe* eta *uskeras*, *erderaz* aditurik ere.

Azkenik, *amorioac zaitu* (9) eta *arrec garaituzaitu* (11) bezalako adibideetan *zaitu* adizkia ikusten dugu. Laguntzaile hau, gure egunotan, *dizu* era triptersonalak ordezkaturik aurkitzen bada ere, 'nork-nor' gisako era hori Makirriaingo dotrina idatzi zen denboran indarrean zegoen hemen, *adoratzen zaitut Cristo*, eta *bedeiquetzen zaitut* bezalako esaldian irakur daitekeenez, honen isla duela hamabost bat urte, salbuespen gisa eta otoitz baten barruko testuinguruan babesturik egoteagatik ezparik gabe, Anotzibarren bildu genuen *maitétzen (t)záitu[t]* gisako adibidea dugula.

Eskuizkribu honek ere, beraz, oro har eta egin ditugun zehaztasunak eginagatik, hemendik kanpokoak dirudi.

Bigarren eskuizkribua

Orra Berso verriac...

<i>Orra Berso verriac, Manuelarenac, veñ ere gauzonic ez gaizqui davillenac; Norc verac pasaviar dauzquiaren penac, oñacerican eztu miñic eztuenac.</i>	8	<i>Persona mudacorra hizan ezpaciñe ecinduen artuco vestetan cociñe Piguera lotsagabe gaizqui itz eguiñe cerden hesan cidezu nere uts eguiñe</i>	56
<i>Nicolas Azurriaga, Manuel Arqueta, zure gandican degu oraingo izqueta Persona onetatic yzandudut queja verso vi paraceco ote dudan veta</i>	16	<i>Ongui componcen guiñen gu gueren tratuan ezconduco guiñela aurtengo neguan vaite valietu ere gu gueren tratuan vata visi carrayo vestia contuan</i>	64
<i>Andre gayec utcite ay nere tristeza, Majo verriarequin zuc berriz grandeza, penaz hacabeco (sic) ez nizan herraza norc bere pechoetan escuec sarviza</i>	24	<i>Gustora yvilli ciñen yuanden Sanjuanetan nere faltriqueratic Barrera gañetan Gueroztic gauta egun Ay nago penetan cetan asi ote nizan lanbide orretan</i>	72
<i>Damorrec tentatunau aspaldian sopra Despedida emanta ondotican burla goguan izenen det eguin dezun obra Cerura guayteco obedezu ola.</i>	32	<i>Erroskilte Sagardoz aurretic aseta Barrera pagaceco gañera peceta Veguiratu Calian dirue viarta enganatu niñuzun Falsua Zirata.</i>	80
<i>Cerori hivilli ciñen Zure (?) nere galdian itza emanciñidan Santermo Calian gustora egoten guiñen elcarren aldian Zilazco pañoloa eman nizuniain (sic)</i>	40	<i>Edocean gauza esateco paranazu eran gendeac jaquindezan nolacoa ceran Zu ezbezalacoac badauzquit auqueran contu artuco dizut nolacoa ceran.</i>	88
<i>Certaco artu dituzu nere erregaliec Errian paraceco olaco armoniec Jangoicoa ofendicen Zeroy hivillia yzen dezun onoria galduduzun vidia</i>	48	<i>Cerori ybilliciñen bioc ezconceco Yru pregoya inta esposatuceco vici guiñen artia elcar amaceco cer notivo (sic) emandizut Zuc ola uzteco.</i>	96

Hizkerarekiko iruzkina

Hona, gure ustez, Olaibarko barietatearekin zerikusi handirik ez duten izen eta adizki zenbait: *pasaviar* (5) –*pastu biar* aditzen baita, hemen–, *degu* (11), *persona onetatic* (13) –*onengandik* nahiago du M. Elizondok–, *ote dudan* (16) –*ote duten* arruntagoa dugu hemen–, *verriarequin* (19) –hitz honen atzizkiari buruz ikus geroago–, *nizan* (22...) , *emanta* (27) –*man* egokiagoa iruditzen zaigu inguru honetarako, *eman*, izan ere, ‘eraman’ baita–, *ondotican* (28) –hemen *ondórëan* dela dio Elizondok; ikus geroxeago ere–, *izenen det* (29) –nafar itxurako *izenen*, alde batetik (*izein* da inguru honetan ohiki aditzen dena, Gaskuen *izengo* –gehienetan behar bada–, *izaingo* eta are *izainko* aditurik bagaude ere) eta *det*, bestetik, nahasirik ditugu kasu honetan–, *dezun* eta *obedezu* (30, 32), *itza emanciñidan* (35) –*itze man (t)zirezun* dugu eta, gaurregun, Olaibarko barietatean–, *calian* (36...) –*Santermo Calian* irakur daiteke zehazki; Donostian gertatu ixtorioren bat ote hori?–, *yzen dezun onoria* (47) –lehenagoko esaldi batean bezala (29) nahasmen pixka bat dugu hemen ere–, *ecinduen artuco* (51) –*etziñuen artiko* da hemengo era–, *veguiratu calian* (77) –*beiretu karriken* izango genuke hemen, antza–, *falsua zirata* (80) –Kintoa, Luzaide eta Aezkoa aldera joan behar da, gutxienez, *zira* hau harrapatzeko, Olaibarko barietatean *zara* baita, *cis-pamplonés* azpieuskalkiaren esparru osoan bezala–, *nolacoa heran* (84...) , eta *artia* (sic, 93) –‘*artian*’ dirudiena (inguru honetan *arteo*, *artio*)–.

Inguru honetakoak izan daitezkeen hitz eta aditzak ere, baina, ugariak dira, batzuk hemendik kanpoak izan daitezkeen arren eta nahiz halakoei buruz inoiz –zenbait errimak eskatu bukaeren araberrako emaitzak direla, era nahasiak direla edota besterik dela– zehaztasunen bat egin beharko dugun. Hona adibide batzuk:

gaizqui davillenac (4), *dauzquiaren penac* (6) –adizkiaren atzizkia, hor, bitxi izan arren–, *miñic eztuenac* (8), *oraingo izqueta* (12) –hiruzpalau herritan *orai* bildurik bagaude ere, *oraingo hizketa* (edo *oraingo yolasa*) ontzat ematen du M. Elizondo latasarrak–, *yzandudut queja* (14) –*izendu* edota *izen* aditzen dira hemen–, *paraceco* (15...) eta *paranazu* (82), *veta* (16) –hau gazt. ‘tiempo’ dela dio Elizondok–, *andre gayec utcite* (17), *escuec sarviza* (24) –aditz laguntzaile hau dela eta, objektu singularrerrako dugun *bez* ezagunetik balizko proposamena egin diogu Elizondori: ‘biz? bitza?’..., baina hark pluralean ez dakiela dio–, *tentatunau* (25) –gaurregun *dire* era tripertsonalak ‘nork-nor’ gisako *nau* hori ordezkatu badu ere–, *aspaldian* (26), *izenen* (29) –*izein* aditzen da hemen, lehen esan bezala–, *cerori hivilli ciñen* (33...) –*cerori* hori M. Elizondok ontzat emana–, *guiñen* (37...) , *elcarren aldian* (38) –*elkárren óndöan* nahiago du Elizondok–, *pañoloa* (39), *eman nizuniain* (sic, 40) –‘*nizunian*’ behar genuke, noski, kasu honetan–,

certaco artu dituzu (41) –gure egunotan *tuzu* eta *ttuzu* era laburtuak ditugu inguru honetan–, *olaco armoniec* (44), *galduduzun vidia* (48), *hizan ezpaciñe* (50), *vestetan* (52) –*béstetán*, gazt. ‘en fiestas’, bildua dugu Gaskuen–, *piquera lotsagabe* (53) –*pikerdie* aditu dugu Olaitzen–, *gaizqui itz eguiñe* (54) –*itzegin*, *mintzetu* eta *yolas in*, hirurak adi daitezke hemen–, *cerden hesan cidez* (55) –‘esan’ hitzerako ikus geroxeago; *cidez* aditz laguntzailea, bestalde, *zirezu* izan daitekeela iruditzen zaio Elizondori, berak *erran zaidez* nahiago duen arren (honek, beraz, kolokan ipintzen du 1.1 eskuizkribuan iruz-

kindu dugun *zadazu hura*)–, *ongui* (57), *gu gueren tratuan* (58...), *ezconduco guiñela* (59) –*ezkondiko* ohikoagoa da hemen, halere–, *vaite valietu ere* (61), *vestia* (64) –hau ez da ohikoena, *bertzia* edo *bertzea* baizik, baina batzutan honelakoren bat aditu egiten da–, *yuanden Sanjuanetan* (66), *lanbide orretan* (72) –*ortan* era laburtua dugu hemen; neurri-kontua ote?–, *aurretic* (74) –*altziñetik* da, ohiki, hemengo era baina *aurretic* hori ere inguru honetan aski ezaguna dela diosku M. Elizondok–,

enganatu niñuzun (79) –lehenxeago esanikoaren haritik, baina, *zirezun* era triperzonal da gaurregun adi daitekeena–, *edozein gauza esateco* (81) –*gauze errateko* da, ohiki, hemen erabiltzen dena, baina lehen aipatu ‘esan’ hori, gutxitan bada ere, behin edo behin aditu dugu inguru hauetan, eta Ezkabartekin muga egiten duen Txulapain ibarreko Untzu herrian horrela zerabiltela esan zigun, duela zenbait urte, hango herritar adintsu batek–, *gendeac jakindezan* (83) –*yendeak* behar genuke hemen–, *zu ezbezalacoac* (85), *badauzquit auqueran* (86) –azken hitz hau, halere, ez zaio ezagun egiten M. Elizondori, berak *nere ésku* esango omen luke eta–, *pregoya* (91) –hitz honen bukaeraz galdeturik, Elizondok *pregona* eman du baina beste zenbait hitzetan kontraesana ageri da, zeren halako batean *bakázionéak* eman badu ere beste batean *orázioak* ahoskatu baitu⁴–, *esposatuco* (92) –*espóstekó* ahoskatzten du M. Elizondok, laburbilketa eginez, *ezkontzeko* emanik ere–, eta *artucoleman dizut* (87, 95).

Artuco hau, bestalde, *artiko* dugu hemen, barietate honetan bezalaxe inguruko beste zenbaitetan ere *ko* geroaldi-markaren aurreko partizipioen *tu* aditz-ezaugarria *ti* bihurtzean. Honela, esate baterako, *aitiko*, *paratiko*, *arpatiko*, *kargatiko* eta *saldiko* bezalako erak nagusi dira hemen, nahiz joera hau batzutan malguturik aurkezten zaigun, zeren, Gelbentzun eta Latasan *oroitiko* aditu badugu ere, Erripan, adibidez, *oroituko* entzunik baikara.

Badira ere, azkenik, barietate honetan ohikoak ez diren –*an* bukaerako *oñacerican* (7), *zure gandican* (11) eta *ondotican* (28) bezalako hitz batzuk, agian izkribu-egilearen aldetiko lizentzia gisa jo daitezkeenak, silaba gehigarri bat eranstea neurria osatu ahal izateko –*uztérrikán* bakan bat aditurik gaude, halere, Anotzen–, eta baita, orobat, *guayteco* bitxi bat (31) –*yoateko*, antza, Gaskuen *goáten tzen yendé askó* bildu badugu ere–, *faltriquera* (67) –erdal hitza– eta *zilazko* (39) bezalako hitz batzuk –‘zetazko’ ote, hau?–, hala nola *carrayo* bat (63) –*çarrayo*, agi denez–, ‘jarrai’ aditzetik dirudiena.

Eskuizkribu honetan zertzen den euskara orekatu samarra ikusten badugu ere, gipuzkoarragoa iruditzen zaigu, agian, nafarra baino, zeren egin dugun azterketaren bigarren zatia aurrenekoa baino luzeagoa izan bada ere kontuan hartu behar da ustez nafarrerarenak izan daitezkeen ezaugarriak era berezi batez nabarmentzen saiatu garela. Edozein kasutan ezin esan daiteke, geure ustez, dokumentu honek Olaibarko barietatea inondik inora islatzen duenik.

⁴ Ultzama inguruko hizkeraren eragina izan daiteke hor, behar bada, zeren Olaibarkoaren barrena hegoalderantz jo ahala badirudi *-one* gisako bukaerak gero eta urriagoak direla.

Hirugarren eskuizkribua

Viva Viva Juanito...

<i>Viva Viva Juanito</i>		<i>Juanito sartuzaygu</i>	
<i>Quesada ta Ladron</i>		<i>erroivar aldetic</i>	
<i>Jucioyen Leguean</i>		<i>bicia arriscaturic</i>	
<i>beardugu</i>		<i>Fedearen gatic</i>	
<i>..... frutuak dira</i>		<i>guendea legue onean</i>	
<i>alabadezagun</i>		<i>Paraceagatic</i>	
<i>Ceruco Jangoycoac</i>		<i>otoi onberze guizon</i>	
<i>eguin beza lagun.</i>	8	<i>Jangoicoagatic</i>	56
<i>Cartuchera guerrian</i>		<i>Cenbait desafio andi</i>	
<i>fusilla Soñian</i>		<i>baztan ortarican</i>	
<i>Constitucionea acavo</i>		<i>adicen guiñituen</i>	
<i>oraingo aldian</i>		<i>aparte denican</i>	
<i>aspaldi ontan</i>		<i>ayendaco ezela</i>	
<i>beldurra barrian</i>		<i>Contriciorican</i>	
<i>Juanito ezela egonen</i>		<i>ala uste zutela</i>	
<i>Lucero Francian</i>	16	<i>ezta dudarican.</i>	64
<i>Cenbait guizon prudente</i>		<i>Ayen pensamentua</i>	
<i>nafarrotic erne</i>		<i>Zagundu charrequi</i>	
<i>moduac ycusita</i>		<i>Libertade andian</i>	
<i>ateradirade</i>		<i>naizutela bizi</i>	
<i>echean cadizquenac</i>		<i>Jangoicoaren leguia</i>	
<i>Seguro ta libre</i>		<i>naute galerazi</i>	
<i>odola ysurcendutela</i>		<i>arren ministroac</i>	
<i>Fediaren alde</i>	24	<i>nai eztute ecusi.</i>	72
<i>Viva Viva Erregue</i>		<i>Baztandarrac armetan</i>	
<i>ta religionea</i>		<i>mendirata ateraric</i>	
<i>eta acavavedi</i>		<i>denbora artan ezuten</i>	
<i>Constitucionea</i>		<i>Juanitoren beldurric</i>	
<i>amorio onez</i>		<i>esperanza bazuten</i>	
<i>guardaceco Leguea</i>		<i>duda gavetanic</i>	
<i>ampara gaizazu</i>		<i>tropac elduzirala</i>	
<i>Virgina Maria.</i>	32	<i>berce erreñutaric.</i>	80
<i>Yru Provinciac</i>		<i>Baztandarroquen planta</i>	
<i>Catalunia</i>		<i>emen agueride</i>	
<i>guero Nafarroa</i>		<i>baño orañic ere</i>	
<i>da Principalea</i>		<i>ezait sobra fia</i>	
<i>guizonaren leguean</i>		<i>eziraden yoanen</i>	
<i>bizi naiduena</i>		<i>Argunzu (sic) errira</i>	
<i>borondatearequin</i>		<i>fediarendaco leyal</i>	
<i>betor gure gana.</i>	40	<i>izanbalire</i>	88
<i>Orai eldu omenzaigu</i>		<i>Yñorec olacoric</i>	
<i>General verria</i>		<i>ezien pensacen</i>	
<i>acabacera Riego</i>		<i>asi viar zutela</i>	
<i>ta bere familia</i>		<i>leguiaren galcen</i>	
<i>iresi naiziguten</i>		<i>uste gaveco lanac</i>	
<i>gure erremisa gucia</i>		<i>Zaizquigu guertacen</i>	
<i>bercetaric guizonac</i>		<i>asi</i>	
<i>atera ezipalire.</i>	48	<i>dugu</i>	
		<i>macurren zuzencen.</i>	96

Hizkerarekiko iruzkina:

Hona kanpoko itxura duten izen eta adizkiak: *frutuac dira* (5), *eguin beza lagun* (8) –neurria bete beharraren premia oraingoan ere? *idiki bez atarie* bildurik baitugu Anotzen, eta *iriki bez* Latasan–, *lucero* (16) –ustez ‘luzaro’ dena, ‘olaibarturik’ edo, baina M. Elizondok ez du bertakotzat jotzen (*luziágo bai* dio berak, gauza bera ez izan arren)–, *moduac ycusita* (19), *ateradirade* (20) –*atra dire* aditu ohi da hemen–, *echean cadizquenac* (21) –lehen hitza dela eta, *itxan* behar genuke inguru honetakoa izateko; bigarrena, berriz, ‘zaduzkanak’ ote?, orainaldian *dauzquienac* ikusten dugu Makirriaingo dotrinan eta *dauzki* hori bera du bildurik Gamindek ere Latasan eta Gaskuen, nondik, itxuraz, **zauzkin* bat itxaron zitekeen (*zauken* ikusten dugu geure oharretan, sing., Latasan)–, *ampara gaizazu* (31) –*libra gaichazu gaiz guzie-taic* eta *ezcachazule utzi tentazioan erorzera* bezalako esaldiak irakur daitezke Makirriaingo dotrinan eta D. Intzakoak ere *gachazu* dakar bere bilduman, duela zenbait urte Latasako gizon adintsu bati ‘Aitagurea’ otoitz bera errezi-tatzean *ezkatxalúze* (metatesia eta guzti) *tentázioan erórtzera* aditu diogularik eta baita Anotzibarko informatzaileari ere: *ezkátxuzela* (sic) *útzitentázioan erórtzen*, *báizik libre gatxázu*⁵–, *borondatearekin* (39) –hitz honen atzizkia *n* gabea dugu barietate osoan barrena–, *betor* (40) –*torribedi* arestian aipatu dotrinan; *betor* hori, haatik, ezagun egiten zaio M. Elizondori–, *guendea* (53) –*yendea* dugu hemen eta–, *otoi* (55) –Elizondok ez omen du hitz honen esanahia ezagutzen–, *nai eztute ecusi* (72) –Makirriaingo dotrinan *icusi* aurkitzen dugu baina gure egunotan *kusi* da, geure ustez, gehien aditzen dena–, *mendirateraric* (74) –*mendire atraic* itxaron zitekeen hemen, antza (*atrata* ere aditu dugu, Olaitzen, *patata*-rekin errima eginez bada ere), baina orduan silaba bat gutxiago izango genukeen–, *dudagavetanac* (78) –*dudik gabe* edo, behar bada, *dudagaberik* izan daitekeela dio M. Elizondok, azken hau guk proposaturik–, *agueride* (82) –*agartu de* eman du oraingoan gure informatzaile latasarrak, itxaron bezala; ikus, lanaren bukaera aldean, galdera hau egin aurretik hitz honi buruz prestaturik geneukan iruzkin ttikia–, *ezait sobra fia* (84) –*zaide* edo *zaire* dugu, hemengo barietatean, ohiko era–, eta *yñorec* (89) –M. Elizondok *ñok* eman digu eta geure grabazioetan ere *ñor* aurkitu dugu Anotzen; ikus aurreraxeago–.

Bertako edo hurbileko itxura dutenak ugariagoak dira halere, gure ustez, besteak baino; hona batzuk: *beardugu* (4), *alabadezagun* (6), *guerrian* (9), *soñian* (10) –M. Elizondori ez zaio hitz hau ezagun egiten, baina Makirriaingo dotrinan *soñetic* dugu eta Olaibarko euskal bertso paperan *soinean*–, *aspaldi ontan* (13), *beldurra barrian* (14) –‘barnian’ izatearen antza gehiago du horrek, agian, beste ezer baino gehiago, testuinguruaren arabera–, *ezela egonen* (15) –*egonen* hau literarioa dugu, nolabait esateko, ahozko hizkeran *egoín* aditzen da eta–, *bizi naiduena* (38), *orai eldu omenzaigu* (41), *iresi naiziguten* (45) –‘iretsi’ izatearen itxura osoa du–, *bercetaric* (47), *atera ezpalire* (48)

⁵ Olaitz herrian ere, azkenik, orain dela urte-mordoska, *libra gatxazu* hori bera aditu dugu eta are, berriki, lan hau prestatzen ari ginela genuen zenbait zalantza argitzearen alde eskuizkribuen orijinalak ikustera herri berera joan garen egunean, Perorenako adiskideek oroitu eta kantatu duten otoitz ttiki baten barruan, zertxobait desitxuraturik bada ere: *lagun getxazu (y)esaten*.

–neurri-kontua izan liteke hemen, agian, *atra* bezalako laburbilketa ezaguna ez agertzea–, *sartuzaygu* (49), *arriscaturic* (51), *paraceagatic* (54), *onberze* (55) –Gaskuen *onbeste* bildua dugu, halere–, *andi/andian* (57...) –ikus 1.1 eskuizkribuan honi buruz esana–, *ortarican* (58) –honen bukaera, bai eta ondotiko *denican* (60), *contriciorican* (62) eta *dudarican* (64) bezalako hitzena, baina, bertsoen neurria bete beharrak eskaturik egon litezke, agian, honen aurreko eskuizkribuari eginiko iruzkinean adierazi bezala–, *adicen guñituen* (59), *ayendaco ezela* (61), *zagundu charrequi* (66) –esaldi honen lehen hitzean aferesia dugu, hemengo oso; hots, Makirriaingo dotrinan *torri*, *iñ*, *man* eta *zaumentu* gisako adibideak ditugu, tartean *etorri* eta *eman* bezalakoren bat izanik ere, eta Anotz herrian, halaber, *karri*, *kusi*, *baki*, *torri*, *iñ*, *man* eta *za(g)utu* bezalakoak bildu eta argitara eman genituen lehenago aipatu lanean (barietateko gainerako herrietan ere antzera); esaldiaren bigarren hitzari dago-kionez, *n* gabeko bukaera hori Olaibarko hizkeran ohikoa izateaz gainera ongi finkaturik dagoela esan behar da; hots, Makirriaingo dotrinan *zurequi*, *graziequi*, *andiequi* eta *elcarrequi* bezalako hitzak ohikoak dira, eta duela urte gutxi, halaber, *eskueki*, *iriñeki*, *kanabiteki*, *biorraki* eta bukaera bereko beste batzuk bildu ditugu Anotzen; *abriaki* eta *arraixteluaki* Ziaurritzen; *txurraki* Erripan; *mandoaki*, *idieki*, *beyeki* eta besteren batzuk Latasan–, *naute galerazi* (70) –‘nahi dute’ da hori, geure ustez, inguru honetako hizkeretan guztiz arrunta–, *tropac elduzirala* (79) –hots, ‘zetozela’, *zirela* itxaron bazitekeen ere–, *berce erreñutaric* (80), *baztandarroquen* (81) –*oyen* dugu (*eben*, *oyen*, *ayen*) inguru hauetako erarik zabalduena, agian, baina Makirriaingo dotrinan *oiec/oyec* eta *oc/hoc* bikotea dugu eta, Latasan bestalde, *ta mòtosegadóra ta okétaik sàltzen túte* bezalako esaldia bildua dugu–, *baño orañic ere* (83) –*beño* nahiago du M. Elizondok–, *eziraden yoanen* (85) –*etziren yoain* da ohiko era, baina *ziraden* hori (silaben neurria oraingoan bazter utzirik) ez bide da ezinezkoa, Erripan *giñadén* aditu baitugu–, *fediarendaco* (87), *izanbalire* (88) –gure adiskide latasarrak *izéndu bazíren* dio, eskuizkribuko era ontzat emanik ere–, *olacoric* (89) –*ola*, *olako* eta gisa bereko era laburrak hemengoak dira–, *leguiaren galcen* (92), *zaizquigu guertacen* (94), eta *macurren zuzencen* (96).

Arestian ikusi *leguiaren galcen* (92) eta *macurren zuzencen* (96) hauek erakusten duten atzizki deklinatiboa biziki interesgarria da. Makirriaingo dotrinan ikusten ditugun adibideetan honelako kasuak badira ere, bada orobat bestelakorik eta baita, nahasitzat edo jo daitekeenik. Hona lehenengo kasuan dauden batzuk: *nondic etorríco baíte (...)* *onen*, *eta gaisstoen juzguetzera / astengarenean obra onbaten iten / eta berze edozeiñ lan, edo obra onen astean / Elizen badirela Sacramentuec becatuen barcatzeco / torrizelaic Ama Virgínen visitetzera*. Bigarren kasuan adibide hauxe dugu: *noiz etorrícode illec, eta vizíec juzguetzera?* (galdera moduan agertzeak bai ote du zerikusirik portaera horrekin? ez iruditzen). Eta azkenik badugu halakoxe nahasmena erakusten duen adibideren bat ere: *gure, eta mundu guzie salbatzea gatic*. Azken urte hauetan atzizki deklinatiboa nekez entzuten bada ere, behin, duela jada urte batzuk, Celedonia Zenotz andere anoztarrak honakoa bota zigun: *eta* (yoateko) *billetzéra, ayén billátzera*.

Badira halaber, bertso hauetan barrena, *fusilla* (10), *provinciac* (33), *erremisa* bitxi bat (46) eta *bicia* (51) bezalako hitzak, beren artikulua Olaibarko barietatearen ohiko jokamoldekoei egokitzen ez zaizkienak. *Constitucionea*

(11...) eta *religionea* (26) bezalako hitzek erakusten duten bukaerak, bestalde, ez dirudi barietate honetakoa –hemendik aski hurbilekoa izan badaiteke ere–, Makirriaingo dotrinak *pasio*, *bendizio*, *barcazioa*, *congregacioa*, *orazioac*, *comunioac* eta *resurreccioan* bezalako hitz argigarrien bidez erakusten digun bezala.

Eskuizkribu honetako hizkera aztertutik, beraz, badirudi inguru honetan egin zela, asko baitira bertan Olaibarko barietatearen ezaugarriak, kanpokoak baino aise gehiago bai. Kontua litzateke, ordea, Olaibarko barietate hauxe islatzeko adinakoak diren ala ez jakitea; gure uste apalean olaibartar hutsa behintzat ez da, agian eta gehienez, ‘olaibarrera nahasi’ztat jo ahal bagenez ere.

Laugarren eskuizkribua

Gauza bat declaracen

<i>Gauzabat declaracen</i>		<i>Anayetan Zarrena</i>	
<i>nic beardut asi</i>		<i>juancen aurrera</i>	
<i>denbora asco eztuela</i>		<i>garbi pasatucituen</i>	
<i>cer degun ecusi</i>		<i>cembait escalera</i>	
<i>encargatu nauena</i>		<i>allegatu cenian</i>	
<i>horay ezta vici</i>		<i>guero urcabera</i>	
<i>lagunequin batean</i>		<i>conseju on ematen</i>	
<i>zuten galerazi</i>		<i>hoyuz cegon bera</i>	
<i>ayen becatuec</i>		<i>hura egunartaco</i>	
<i>ala zuten merezi</i>	10	<i>guizonen galara (sic)</i>	40
<i>Bi urte cunplituta (?)</i>		<i>Tunicabat burutic</i>	
<i>esan cidatela</i>		<i>Soñetic tragea</i>	
<i>batec particularqui</i>		<i>Prevenituric zegon</i>	
<i>asqui beldurzela</i>		<i>ayen encajea</i>	
<i>adicen balinbenuen</i>		<i>escaletan gora</i>	
<i>galducituztela</i>		<i>yduri gagea (sic)</i>	
<i>berso berribezuac</i>		<i>ilcera juaquite</i>	
<i>paratu netzala</i>		<i>ure corajea (?)</i>	
<i>horay asi beardut</i>		<i>macurren zuenceco (sic)</i>	
<i>horoyzen nayzela</i>	20	<i>a cer parajea</i>	50
<i>Egun señalatue</i>		<i>Bat orduco illacen</i>	
<i>cen Santa Barbara</i>		<i>guero bigarrenari</i>	
<i>Presentean guiñenac</i>		<i>cuerda lepotic sarcen</i>	
<i>oroycen algara</i>		<i>cizaiola ari</i>	
<i>San Jose Gloriosoac</i>		<i>tunitucabat (sic) burutic</i>	
<i>gaizala ampara</i>		<i>cizayon erori</i>	
<i>allegatu gabetanic</i>		<i>beguira guelditucan (sic)</i>	
<i>munduan artara</i>		<i>bere anayari</i>	
<i>egunartan cituzten</i>		<i>acer consueloa</i>	
<i>urcabian para.</i>	30	<i>byoz alchagarri</i>	60

<i>Biyac galduta guero</i>		<i>Guero bostgarrena</i>	
<i>cen yrugarrena</i>		<i>iñor ez ylcea</i>	
<i>manifestatu zuen</i>		<i>lujuria ucita</i>	
<i>lastimatic gueyena</i>		<i>ain guti ebastea</i>	
<i>lenago gaizqui eguiña</i>		<i>Falso testimonioric</i>	
<i>guero zuten pena</i>		<i>inori ez alchacia</i>	
<i>ezbaizuten guardazen</i>		<i>ez deseatu berceren</i>	
<i>Jaunaren ordena</i>		<i>senar edo maztia</i>	
<i>Ybillicoda ongui</i>		<i>orida mandamentuan</i>	
<i>munduan zurdena</i>	70	<i>ongui guardacea</i>	120
<i>Laugarrena Juancen</i>		<i>Calabozo batean</i>	
<i>gucien acian</i>		<i>bersuac paracen</i>	
<i>Jesus esaten zuen</i>		<i>gosiac yllurena</i>	
<i>cuerda paracean</i>		<i>ozac acabazen</i>	
<i>Salve bat errezaceco</i>		<i>ezta enbusteria</i>	
<i>etaz oroycean</i>		<i>ala arinicen</i>	
<i>ala aguindu zuen</i>		<i>pasatu bano aysago</i>	
<i>arc eriyoccan</i>		<i>dirade contacen</i>	
<i>asco pena zuela</i>		<i>anima difuntoac</i>	
<i>bere biozean</i>	80	<i>naute an paracen.</i>	130
<i>Olaco (?) gurasori</i>		<i>Ezpidenizen jayo</i>	
<i>naidiot adiraci</i>		<i>ni sino onian</i>	
<i>beren umiac nola</i>		<i>ojala ylbaldinbaniz</i>	
<i>beartuzten aci</i>		<i>batayo egunean</i>	
<i>ingenio gaistoac</i>		<i>alferrac gauza onic ez</i>	
<i>albaz galeraci</i>		<i>ain guti lanian</i>	
<i>eta Jaunaren laguia</i>		<i>beti presidioan</i>	
<i>ondo Arreraci</i>		<i>edo carcelean</i>	
<i>nayduena eguitera</i>		<i>eztaquit cerbearden</i>	
<i>beñere ezici:</i>	90	<i>nitaz azquenean</i>	140
<i>Conseju onac eman</i>		<i>Escarmenta gaytecan</i>	
<i>umeari gaztetan</i>		<i>gu beicatoriac</i>	
<i>doctriña eracusiz</i>		<i>nola abrasac eta</i>	
<i>goiz edo arrasetan</i>		<i>igual probiac</i>	
<i>castigo sopra gabe</i>		<i>Principio gaistoac</i>	
<i>bearden modutan</i>		<i>charrac ondoriac</i>	
<i>estimatu dezaten</i>		<i>engañatu ez gaizan</i>	
<i>dabilcen lecutan</i>		<i>Judas traydoriac</i>	
<i>asco galcenbaicara</i>		<i>ampara gayzala Christo</i>	
<i>gurasoan faltan</i>	100	<i>erredentoriac</i>	150
<i>Amar madamentuec (sic)</i>		<i>Ogueitalau berso</i>	
<i>aguincenduena</i>		<i>nic ditut paratu</i>	
<i>Jangoicoa onesi</i>		<i>equi tudan gauzac</i>	
<i>da principalena</i>		<i>naute obligatu</i>	
<i>Juramenturic gabe</i>		<i>Sacramentu Sandua</i>	
<i>Guero bigarrena</i>		<i>bearda alabatu</i>	
<i>obligacio denian</i>		<i>eta misericordia</i>	
<i>enzun mezabana</i>		<i>Jaunari escatu</i>	
<i>erespetua (sic) iduqui</i>		<i>ocasioetaric</i>	
<i>aite eta a-ma-ngana.</i>	110	<i>gaizala libratu</i>	160

Miguel Josef Laviano
Olaiz / Perurena

Hizkerarekiko iruzkina:

Eskuizkribu hau ikusi eta, ezer esaten hasi aurretik bukaera aldean *Miguel Josef Laviano* olaiztarraren izena ikusteak –guk ezagutu dugun Jose Mari Makirriainen gurasoen osaba–, hipotesi gisa bederen, bertsoen egileztat hura jotzeko argudio nahikoa ematen digula iruditzen zaigu, ez baita hor agertzen, inoiz edo ikusi izan dugun bezala, ‘es propiedad de’, ‘hallado en casa de’ edo antzeko eranskinik. Hala ere, eta balizko zalantzari leku pixka bat egin beharko badiogu ere, orain arte egin bezalako azterketari jarraipen ematen saiatuko gara. Hona, beraz, kanpoko itxura duten izen eta adizki batzuk:

cer degun ecusi (4) –*ecusi* (3 silaba), neurriak behartuta behar bada, baina *degun* ez da hemengoa–, *lagunequin* (7) –hemengo elkartze-deklinabideak bukaerako *n* gabeak dira–, *esan cidatela* (12) –*erran ziretela* hemengo hizkeran–, *gaizala* (26...) –ikus 3. eskuizkribua aztertzean honi buruz esanikoa–, *gabetic* (27) –lehen ikusia–, *ilcera juaquite* (47) –‘joaki’ hau ez baitzaigu iruditzen hemengoa eta, M. Elizondori galdeturik, iritzi berekoa azaldu da–, *cizaiola/ciyazon erori* (54, 56) –*zizakion/zakion/zaikion* aldaerak aditzen dira hemen gutxienez eta, bestalde, *erori* bezainbat edo gehiago agian, *bota*–, *beguira guelditucan* (57) –‘gelditu zan’ dugu hau, antza–, *alchagarri* (60) –‘*goragarri* obéki’ dio M. Elizondok, guk proposaturik izan bada ere; izan ere ‘altxatu’ gazt. ‘esconder’ baita–, *zur* (70) –ustez hitz honen adiera ‘zuhur’, hots, gazt. ‘prudente’ dela esanik ere, M. Elizondori ez zaio ezagun egiten–, *etaz* (76) –oraingoa ere galdetu diogu gure informatzaile latasarrari eta hark inguru honetan *ayétaz* erabiltzen dela dio–, *laguia* (87) –bizkaitar itxurako hitza, oso bitxia hemen–, *ondo* (88),

iñor/inori (112, 116) –Makirriaingo dotrinan *nior*, *niorc* eta *niori* ditugu eta Orrioko gutunean *nior*, *nioiz* eta *niolataco* (Lizarraga Elkanokoak ere *nior*, *nioiz*, *nion* zerabilen), baina Anotzen *ñor* eman ziguten aspaldi eta Latasan, arestian, ‘*ñorei*, a nadie’ (M. Elizondo), berariaz galdetu dugunean⁶–, *falso testimonioric inori ez alchacia* (115, 116) –Makirriaingo dotrinan *falso testimonio gaistoric goratu eztezogule*; M. Elizondok ere berdin: *gorátu*, lehenxeago, *alchagarri* hitza agertzean, adierazi bezala–, *gosiak yllurrena* (123) –‘hil hurrena’ dirudi horrek, baina Latasako gure informatzaileari ez dio gauza handirik esaten–, *dirade* (128) –neurri-kontua izan liteke hau, *dire* baita, ohiki, hemengo era–, *probiac* (144) –*póbrëak* eman digu Elizondok–, *engañatu ez gaizan* (147) eta *ampara gayzala* (149) –gogora dakargu adizki honi buruz lehen esandakoa–.

Inguru honetakoa izatearen itxura dutenak, ordea, askoz gehiago dira, Olaibarko barietateari egokitzen saiatzeko zehaztasun ugari egin beharko badugu ere. Amankomunak-edo izan daitezkeenak –*gauzabat declaracen* (1) edo *encargatu nauena* (5) bezalako adibideak, kasu– ez dira aipatuko, non-eta zerbait argitzeko izango ez den: *beardut* (2...), *asco* (3...) –*aunitz* eta *aunditz* dira hemen ohiko erak baina *asko* hitza ere aditu dugu Erripan, Latasan, Gelbentzun eta Gaskuen, gutxienez–, *eztuela/duena* (3, 89...), *horay* (6...), *ayen becatuec* (9), *asqui beldurzela* (14), *adicen balinbenuen* (15), *cituztela/cituzten* (16, 29) –*zuzten* dugu Makirriaingo dotrinan, baina gaurregun *zituten*, *zittuten* eta *zituzten* (D. Intzakoak *zituztelaric* jaso zuen) dira hemengo erak–, *berso be-*

⁶ *Ñor* hau, bestalde, hemendik oso urrun aditu dugu aspaldi, Izaban, *Kallés Ballean* (honela izendatu zuen behin ibar hura Otsagiko andere batek, Erronkari izena izen bereko hiria izendatzeko bakarririk zela argudiatuz), nahiz auzo-herriko Uztarrotzen *eur* aditu dugun beti.

rribezuec (17), *paratu netzala* (18) –*nitzala* hobeki legoke, halere (Elizondo)–, *cen* (22...), *guiñenac* (23), *oroycen algara* (24), *para/paracean/paracen* (30, 74, 122...), *juancen aurrera* (32...) –*yoan* aditzen da hemen; *aurrera* hitza, berriz, 1.2 eskuizkribua aztertzean ikusi dugu–, *pasatucituen* (33) –*pastu* era laburtua ohikoagoa da osoa baino; neurri-kontua ote da, agian?–, *allegatu cenian* (35) –bai-eta *erdétsi zélaik/zénian*, denek balio omen dute (Elizondo)–,

cegon/zegon (38, 43), –*zagon* dugu agian, gaurregun, hemengo hizkeran gehien erabiltzen den era, baina *zegon* aditu dugu orobat Anotzen, behin baino gehiagotan gainera, Irigarayk argitara emaniko dokumentu baten laginean *cego* agerturik ere (era honek erakusten duen *n*-ren galerari buruz hitz pare bat esango dugu lan honen bukaera aldean)–, *gora* (45) –*goiti* eta *goitti*, agian, gehiago aditzen badira ere (Olaitzen eta Anotzen, dena den, *gora* eta *goitiko* bilduak ditugu)–, *macurren zuenceco* (sic, 49) –3. eskuizkribuan *macurren* hortaz aritu gara–, *bigarrena* (52...) –Makirriaingo dotrinan ere honela, azken urteetan, Anotzen eta Ziaurritzen, *bigarna* haren era laburtua bildu dugularik, non, ikus daitekeenez, lehen aipatu ustezko araua betetzen ez den–, *zuen/zuela* (63... 79), *ezbaizuten guardacen* (67), *ybillicoda ongui* (69), –*ibilko da* ere bai–, *denal/bearden/denian* (70, 96...), *acian* (72) –‘atze, atzera, atzeratu’ inguru honetako hitzak dira, baina Anotzen *gibelétik* eta Erripan *gibélian* bezalako hitzak aditu ditugu–, *esaten zuen* (73) –lehenago ere ‘esan’ hitzari zuzendu gatzazkio–, *arc* (78) –Latasan bildua; *arrek* da, edozein kasutan, inguru honetan ohiki aditzen dena (Makirriaingo dotrinan ere *arrec*, *arren*, *arrei*, *arrequi*)–,

gurasori/gurasoan (81, 100) –Irigarayren testuren batean eta Makirriaingo dotrinan *guratso*–, *adiraci* (82) –agian *adiazi*, gure adiskide latasarra oso ziur agertzen ez bada ere–, *beartuzten aci* (84), *gaistoac* (85), *albaz galeraci* (86) –lehenengo hitza bakan da hor; bigarreneko Elizondok *galazi* nahiago du–, *arrenaci* (88) –kasu honetan ere gure latasarrak *arrázi* nahiago du–, *beñere ezici* (90) –‘ez utzi’, antza–, *dabilcen lecutan* (98), *asko galcenbaicara* (99) –*asko*, halere, ‘a medias’ dio Elizondok, *aúnditz* gehiago erabiltzen omen baita–, *Jangoicoa onesi* (103) –*Jangoicoa onestean* irakur daiteke Makirriaingo dotrinan–, *iduqui* (109), *aite eta amangana* (110) –lehenxeago ikusi duguna ikusiagatik, *aitetamak* da duela zenbait urte bildu dugun hitza Ziaurritzen, Anotzen, Olaitzen eta Otsakainen (*attetamak* Latasan), gaztelerazko ‘los padres’ adierazteko–, *bostgarrena* (111) –*borzgarrena* edota honen laburbilketa aditu ohi da, gehienik, inguru honetan, baina Latasan *bós biátz* bildu genuen orain dela urte batzuk eta Gaskuen, denbora beretsuan edo, *ðitebós bateán* eta *amabóst urté*–, *ain guti ebastea* (114), *berceren* (117), *maztia* (118) –Olaitzen ere honela eman ziguten, Anotzen eta Ziaurritzen *andria* ‘(la) esposa’ emanik ere–, *ongui guardacea* (120), *arinicen/ezpidenizen* (126, 131), *pasatu bano aysago* (127) –*pastu* era laburtuaz aritu gara lehenxeago; adbersatiboari dagokionez, berriz, *ni beño...* entzunik gaude Anotz, Olaitz, Ziaurritz eta Latasa herrietan, gutxienez–, *anima difuntoac* (129) –Makirriaingo dotrinan *arime* izan arren, Elizondok aurrenekoa ontzat jotzen du (ikus geroago)–, *naute an paracen* (130), *jayo* (131) –Makirriaingo dotrinan *jayo* eta *ssayotzen*, biak; Latasan eta Ziaurritzen, gure egunotan, hasiera bereko beste kasu batzutan bezala, *yayo* dugu hori–, *ojala ylbaldinbaniz batayo egunean* (133-134) –Elizondok ontzat ematen du hori, aurrenik zera esanik ere: *ojalá il bánitz* edo *il banítzen batayóan*–, *ain guti* (136), *nitaz azquenean* (140) –Elizondori galdeginik, baina, *nerétaz* (edo *nerétas?*) nahiago duela dio–, *escarmenta gaytecen* (141) –*gaitzen* era laburtua da, halere,

hemen erabiltzen dena, Elizondoren arabera (Makirriaingo dotrinan ere horrela)–, *abrasac* (143), *charrac ondoriac* (146) –‘ondorioac’ behar luke, antza–, *nic ditut paratu* (152) –*tut* eta *ttut* era laburtuak kurrutzen dira hemen–, *equi tudan gauzac* (153) –hemen, baina, *kùsi tutén gáuzek* dugu (Elizondo)–, *sandua* (155) –Makirriaingo dotrinan, ohiki, *sandue* hitza izanik ere, *Espiritu Santi Jaune* orobat irakur dezakegu, *Santi* hauxe, testuinguru berean, Gaskue herrian ere aditu dugula–, eta *ocasioetaric gaizala libratu* (159-160) –Elizondok honela: *okasionetaik libre gaitzala* (eta ez **gatxala*; oroitu bestalde, lehenago, *-oel-one* bukaerez esanikoa)–.

Dokumentu honetan badira $u + a = ue$, eta $i + a = ie$ itxurazko ‘araua’ bertetzen ez duten hitz batzuk, hala nola *hura* (39) –*ure* ere (48) badugu, alabaina–, *tunica* (41), *biyac* (61), *eguiña* (65), *modutan* eta *lecutan* (96 eta 98) –azken bi hitzon kasuan, baina, beste batzuekin errima egin beharrak eraginik, agian–, *baicara* (99), *juramenturik gabe* (105), *orida mandamentuan* (119), *pasatu bano* (127), *gauzac* (153), *sandua* (155) eta *miser cordia* (157), adibidez.

Dokumentu honi buruz honexen aurrekoaz esan dugun antzeko zerbait esan genezake agian; hots, oro har inguru honetakoa dela iruditzen zaigun arren ezin mentura gintezke hemengoa, guztiz hemengoa behinipehin, dela esaten.

Izan ere, baldin eskuizkribua *Miguel Josef Laviano* horrek idatzirikoa izan balitz eta hura Olaitzen berean sortua izan, nekez uler liteke, bertakotzat jo daitekeen hainbeste ezaugarriekin batera hain bertakoak ez diruditen beste batzuk, ez hain urriak bestalde, hor agertzea, non-eta denbora haietan ere, gaurregun gure hizkuntza batzeko eta arautzeko hainbeste saio egin den eta egiten ari den oraingo hauetan bezala, inguru hartako nafarrera ‘zabal’ bat (nafarrera osotu bat, nolabait esateko) egiten saiatu ez zen, oso gerta baitzitekeen haren herritik kanpora maiz irten behar izatea eta, hau honela izatekotan, tokian tokiko hizkera-ezaugarriez haren jakituria aberastuz joan ahal, honek ere harexen idatzietan isla izatea. Hau guztia, jakina, hipotesi hutsa besterik ez da.

Bostgarren eskuizkribua

5.1. Mandamentuac cumplitceco consejuac

.....		4º. ratso.c	
.....	 ric	
.....		... ere zarragoaco	
<i>eguiaz horduan ere</i>		<i>Jaunac ala aguinduric</i>	
<i>Gauza justoa ezpada</i>		
<i>ez harren eguiñ beñere</i>		<i>gauza aussen</i>	
<i>eta guezurra baldimbada</i>		<i>egonen naiz</i>	
<i>ez eguiñ iñoiz ere.</i>	8	<i>infernuan</i>	24
3º. <i>Jaya Santificatcen da</i>		5º. <i>Amazazu Jangoicoa (?)</i>	
<i>meza enzunarequiñ</i>		<i>Zure biotz gucitic</i>	
.....		<i>ezduzu izan bear goga (?)</i>	
.....		<i>Yñori eguiteco gaitcic</i>	
<i>ez (?) bear eguiñ lanic</i>		<i>ezta ere artu ...</i>	
<i>ez bada premiarequin</i>		<i>harc ofensa eguiñic</i>	
<i>..... serbitciagatic</i>		<i>barca ... barcacioa</i>	
<i>Bioz guciarequiñ.</i>	16	32

<i>Luxuriaco pecatua</i>		9°. <i>Deseatu nic bear ezdut</i>	
<i>baldin eguiten vadut</i>		<i>Besteren emazteric</i>	
<i>Seigarren mandamentua</i>		<i>Biotza iruqui bardut</i>	
<i>nic cumplituco ezdut.</i>		<i>Gauza santuz beteric</i>	
<i>Nic onelaco gauzaric</i>		<i>Bereala bota beardut</i>	
<i>aypatu bear ere ezdut</i>		<i>gauza Loya burutic</i>	
<i>gogora etorriagatic</i>		<i>Aztu gabe escatu bear.t</i>	
<i>bereala bota beardut.</i>	40	<i>Laguncea cerutic</i>	64
7°. <i>Proximoren ondasun.c</i>		10°. <i>Ez dut nic bear deseatu</i>	
<i>nic ebasten baditut</i>		<i>Besteren hondasunic</i>	
<i>Ynfernuc deabruac</i>		<i>Vicitcea beardut billatu</i>	
<i>alegratuc ditut.</i>		<i>arrazoy dan bidetic.</i>	
<i>Beti betico penac</i>		<i>Sortuco dit Jangoycoac</i>	
<i>sufritu bearco ditut</i>		<i>Batetic edo bestetic</i>	
<i>emen besteren gauzac</i>		<i>Cumplitcean mandamen.c</i>	
<i>nic gozitzen baditut</i>	48	<i>nic bay nere partetic</i>	72
8°. <i>Nic eguia erran bear d</i>		<i>Amar mandamentuac</i>	
<i>iñoiz ere ez guezurric</i>		<i>ongui cumplitcen dira</i>	
<i>Asmatu bear ere ez dut</i>		<i>Jauna eta progimoac</i>	
<i>Falso testimonioric</i>		<i>amatcen balinbad(ir)a</i>	
<i>eguiñ bear ere ezdut</i>		<i>mandamentu guciac</i>	
<i>Bear ezdan Juicioric</i>		<i>Ytz bitan ohec dira</i>	
<i>Zabaldu bear ere ezdut</i>		<i>Cumplitcen dituztenac</i>	
<i>Besteren pecaturic</i>	56	<i>Cerura Juanendira</i>	80
		Mandamentuac cum-	
		plitceco consejuac	
		Ayta Echeverria Misionistac	
		zortzicoan paratuac	

Hizkerarekiko iruzkina.

Hona inguru honetatik kanpoko ezaugarriak dituzten hitz eta aditzak: *harren* (6) –hitz hau, testuinguru horretan, ez gatzelerazko ‘pues’ ez ‘por favor’ adierazteko baliagarria iruditzen zaio M. Elizondori–, *iñoiz/ynori* (8, 28...50) –hemengo erak, 4. eskuizkribua aztertzean ikusitakoaren arabera, ‘ñoiz/ñori’ genuke, antza–, *enzunarequiñ* (10) eta hitz honekin errima egiten duten honako biak: *premiarequin* (14) eta *guciarequiñ* (16) –oroitarazten dugu elkartze-deklinabide hauei buruz lehen esanikoa–, *cumplituco* eta *alegratuc* (36, 44) –*kunplitiko* eta *alegratiko* aditzen baitira hemen–, *ezdan/dan* (54, 68), *santuz* (60) –honen aurreko eskuizkribuari egin iruzkinean aipatua–, *sortuco dit* (69) –*sortiko dire* da, gaurregun, hemengo era–, *dira* (74...) –*dire* dugu kasu honetan ere, ‘nor’ gisako kasurik arruntena⁷–, eta *ohec* (78) –*oyek* eta *ok* aditzen dira hemen (aurrenekoa gehiago, geure ustez), lehenago adierazi bezala–.

Bertakoak edo, behar bada gehiago, inguru honetakoak izatearen itxura dutenen artean honako hauek ditugu: –*ratso.c* (17) –*guratsoac*, antza–, *zarra-*

⁷ Gelbentzun, halere, *dire/dia/dee* hirukotea jaso dugu; Anotzen *dire/dee*; Otsakainen *dee* eta Latasan *iltzen dereläik* moduko kasu bat, Irigarayren testuetan ere *aturdituco dere* eta *atraderen* gisako adibideak irakur ditzakegula (azken era hauek erabiltzen dira edo, kasu batzutan, erabili izan dira herri hauetan eta baita hemendik kanpoko beste askotan ere).

gocoac (19), *aussen* (22) –*auxe* nahiago du, halere, M. Elizondok–, *egonen naiz* (23) –*egoïn naiz* (edo, behar bada, *neiz*) herri-hizkeran–, *ezduzu* (27), *harc* (30) –*ark* eta *arrek*, biak adi daitezke, lehen esan bezala–, *barcacioa* (31), *dut* (34...) , *onelaco* (37) –hemen *olako* eta gisa bereko laburdurak erabiltzen badira ere–, *etorriagatic* (39) –gutziz hemengoa izateko baina, hasierako *e-z* gabeturik beharko genuke–, *ondasunac/hondasunic* (41, 66), *nic ebasten badi-tut* (42...) –*tut* era laburtua da, barietatearen iparraldeko *ttut* aldaerarekin batera, ohiki aditzen dena, baina hemen ere neurri-kontua izan liteke arazoa, zazpi silaba sartu behar izanaren premiak ekarria, alegia–, *besteren/bestetic* (47... 70) –lan honen bukaera aldean iruzkin ttiki bat ikus daiteke hitz hauek eta antzeko beste batzuek agerian jartzen duten errotazismoa dela eta–, *erran* (49) –gauza bera–, *asmatu* (51) –gatzelerazko ‘pensar’ omen dena (M. Elizondo)–, *emazteric* (58) –*andrerik* hobeki dakus Elizondok baina Olaitzen *maztia* eman ziguten aspaldisko–, *iruqui* (59), *aztu* (63) –lehenago ikusia–, *ongui* (74), *ytz bitan* (78) –*bi itzes* ere bai, izan daiteke, Elizondok dioenez–, eta *juanen dira* (80) –*yoain dire* herri-hizkeran, Olaitzen *fain dire* bildu bagenuen ere–.

Lehenago aipatu *a* bokalaren itxierari gagozkiola, baina, eskuizkribuak guztiz kanpokoa izatearen itxura du, ez baititu bertakotzat jo daitezkeen ezaugarriak erakusten, hitzek, oro har, inguru honetarako baliagarriak izan arren; hona adibide batzuk: *eguiaz horduan ere* (4), *gauzal-ac* (5...), *guezurra baldimbada* (7), *jaya santificatcen da* (9), *guciarequiñ/guciac* (16...), *Jauna/Jauna* (20, 75), *infernuan* (24), *pecatua* (33), *mandamentual-ac* (35, 73), *deabruac* (43), *loya* (62), *billatu* (67), *bitan* (78) eta *cerura* (80).

Ezin, beraz, inolaz ere eskuizkribu hau bertakotzat jo; aitzitik, *Ayta Echeverria Misionista* herriz herri predikatzen ibili ohi ziren kaputxinoetarik bat izango zela pentsa daiteke, Gipuzkoa aldekoa itxuraz, tokian tokiko mintzamoldeen ezagutza aski zabalaren jabe izanik halere; horregatik, ziur asko, inguru honetako hainbat hitzen tartekapena, nahiz oinarrizko hizkera Olaibar-ko barietetatik kanpokoa izan.

5.2. Cristauba adizazu

<i>Cristauba adizazu</i>		<i>Peligroa campoan</i>	
<i>Cer erratera noan</i>		<i>Peligroa echean</i>	
<i>Peligro mundic daucazu</i>		<i>Peligroa ezcutoan</i>	
<i>Galceco munduban</i>		<i>Peligroa aguerian.</i>	
<i>Gauzacho au arzazu</i>		<i>Etsaya</i>	
<i>choil ongui buruban</i>		<i>Eta mundu gucian</i>	
<i>Arren iduquizazu</i>		<i>etsaya inguruan</i>	
<i>Beti zure gogoan.</i>	8	<i>zu galceco lanian.</i>	24
<i>Munduba aldebatet.c</i>		<i>O ceñ izugarria</i>	
<i>Bere engañuaquin</i>		<i>den au christau maitea</i>	
<i>Araguia bestetic</i>		<i>eguiaz bildurgarria</i>	
<i>gusto gaiztoarequin.</i>		<i>Onela bear izatea</i>	
<i>Diabruba bere aldetic</i>		<i>gauza arrigarria</i>	
<i>Bere imbidiarequin</i>		<i>Ala vear izatea</i>	
<i>Guerran daude goitcetic</i>		<i>gauza negarria (sic)</i>	
<i>Zu galceco indarraquin.</i>	16	<i>gu descuidatzea</i>	32

<i>Jangoycoaren graciai</i>		<i>Pecatuco ocasioetatic</i>	
<i>Laguncen ezpadigu</i>		<i>Choill contuz guardazaitetz</i>	
<i>Luciferren embidiac</i>		<i>eta lagun gaistoetatic</i>	
<i>Lana emanendigu</i>		<i>Beti aparta zaitetz.</i>	
<i>Naidituen guciac</i>		<i>Dela au zure onagatic</i>	
<i>eraguiñen dizquizu</i>		<i>Arren oroitu zaitetz</i>	
<i>Ceruetan gozatzeac</i>		<i>Arren Jangoycoagatic</i>	
<i>Quenduco dizquizu</i>	40	<i>Ayetaz burla zaitetz.</i>	88
<i>Jangoycoari lembaylen</i>		<i>Librucho onac leitzazu</i>	
<i>encomenda gaitecen</i>		<i>Dezaquezun maizena</i>	
<i>Goyctic gracia escatcen</i>		<i>Consideracioa eguinazu</i>	
<i>Arren asi gaytecn</i>		<i>Alduzun onguiena.</i>	
<i>Onetan trabajatcen</i>		<i>Sacramentuac archazu</i>	
<i>Aspertu ezgaytecn</i>		<i>Auda principalena</i>	
<i>Bere gracia galcen</i>		<i>Arren au maiz eguinazu</i>	
<i>Ycasi ezgaytecn.</i>	48	<i>ezduzu izanen pena.</i>	96
<i>Ur bedeycatua arturic</i>		<i>Sacramentuac artcea</i>	
<i>Devocioarequin</i>		<i>Zuc luzatcen baduzu</i>	
<i>Choil hongui cinaturic</i>		<i>Animaco indar gucia</i>	
<i>Fede biciarequin</i>		<i>Laster galduco duzu.</i>	
<i>Jauna bera billaturic</i>		<i>Becatuen erorcea</i>	
<i>Oracioarequin</i>		<i>Laster izanen duzu</i>	
<i>gauden ongui prestatu.c</i>		<i>Gracian conservatcea</i>	
<i>Animo aundiarequin</i>	56	<i>erdessico ezduzu.</i>	104
<i>Billa ditzagun Santuac</i>		<i>Sacramentuetan dago</i>	
<i>Oracioaren medioz</i>		<i>guc beardugun gucia</i>	
<i>eguietzac (?) bitertecoac</i>		<i>Deusetan geyago ezdago</i>	
<i>Jaunaren amorioz</i>		<i>gu herraz salbatcea.</i>	
<i>Artu ezgaitzan becatuac</i>		<i>Aussen baño gueyago</i>	
<i>Tentacioen pasioz</i>		<i>Posible ezda erratea</i>	
<i>Yduqui ezgayzan deab.c</i>		<i>oray eta gueroago</i>	
<i>Penaz eta suspiroz</i>	64	<i>Meressidu pensatcea.</i>	112
<i>Santuetan lenena</i>		<i>Etsayac au Jaquiñic</i>	
<i>da Virgiña Maria</i>		<i>esperenciarequin</i>	
<i>Bitartecoric onena</i>		<i>Escusac paraturic</i>	
<i>eta guciz andia</i>		<i>aniz enganurequin.</i>	
<i>Billazazu aurrena</i>		<i>Ezdu utcitcen aleguiñic</i>	
<i>Cristau peccataria</i>		<i>Bere imbidiarequin</i>	
<i>erdessteco⁸ bearrena</i>		<i>ez gauden bat eguiñic</i>	
<i>Salbaceco gracia</i>	72	<i>Sacramentuarequiñ.</i>	120
<i>Egunoro albaduzu</i>		<i>Zuaz bada lembaylen</i>	
<i>Zoaz meza enzutera</i>		<i>gracia billatcera</i>	
<i>Jesus muguituco duzu</i>		<i>Zuaz bada lembaylen</i>	
<i>Bay zu bedeyatcera.</i>		<i>Ongui confesatcera</i>	
<i>Acostumbratu bearduzu</i>		<i>Ez utci illic pasatcen</i>	
<i>au beti eguitera</i>		<i>Ara allegatcera</i>	
<i>Oraiñ dañu eguinbaduzu</i>		<i>Zauden beti prestatcen</i>	
<i>Muguitu seguitzera.</i>	80	<i>gracian Yllcera.</i>	128

Fin delos mandam.s

⁸ Bi *ss*-en gainean marra horizontal bat ikus daiteke, *s* bustia den seinale, antza. Gauza bera dugu 104, 109 eta 112 lerroetako *erdessico*, *aussen* eta *meressi* bezalako hitzekin ere.

Hizkerarekiko iruzkina.

Azken dokumentu honetan ikusi uste izaniko zenbait gorabehera azalarazten saiatuko gara ondoren. Lehen-lehenik, orain arte bezala, ustez hemendik kanpoko ezaugarriak agertzen dituzten hitz eta adizkiak: *cristauba* (1) –hitz hau, honela, eta baita itxura logikoagoko *cristaube* bere aldaera Makirriaingo dotrinan ikus ditzakegu, baina erabateko salbuespenak dira hor eta azken urteetan, gainera, ez dugu era horietako bukaerarik sekula aditu; antzeko kasuetan ditugu *mundubal-an* (4...), *buruban* (6) eta *diabruba* (13) bezalako hitzak–, *arren* (7...) –duen esanahia duela, honen aurreko eskuizkribua aztertzean aipatu bezala–, *–a(re)quin* (10, 12...) *–a(re)ki* dugu hemen, ohiki; oroitarazten dugu bukaera hauei buruz lehen adierazia–, *echean* (18) *–itxean* dugu bildurik Olaitzen eta Gendulainen, *itxeaz itxez* Anotzen, eta *itxera* Anotz berean eta Ziaurritzen, gutxienez (nolanahi ere *itxa/itxe* esaten dute hemen gazt. ‘casa’rako: *itxa bat* aditu dugu Ziaurritzen; *itxe bat* Olaitzen eta Anotzen)–, *onela/onetan* (28, 45) –neurri-kontuak orain ere? hauek ere *ola* eta *ontan* aditzen baitira inguru onetan, lehen esan bezala–, *zoaz/zuaz* (74...) *–zoázi* omen da Latasako era (Elizondo), Anotzen *zázi* eta Olaitzen *nóra zazi Joxépa?* bildu badugu ere–, eta *aleguiñic* (117) –gure laguntzaile latasarrari ez zaio ‘ahalegin’ (Orrioko predikuan *aleguiña*) ez ‘eginahal’ ezagun egiten, *in dut nik posible guziek* (‘in tut’ behar luke) ematen baitu berak, Anozko materialetan *inálak ín*, bitan gainera, azaltzen bazaigu ere–.

Ustez bertako edo oso hurbileko ezaugarriak dituztenen artean honako hauek azpimarratuko genituzke, kasu batzutan geure ahaleginean zehaztasunik asko egin beharko badugu ere: *cer erratera noan* (2) *–naye* beharko genuke inguru honetan ‘noaren ordeztan’, *bandaye probatzera* aditu baitugu Olaitzen (I. Gamindek ere horrela, Latasan eta Gaskuen), *noaie* aditu badaiteke ere: *zér erratéra noáien* (M. Elizondo)–, *daucazu* (3) –hemen *daukezu*, noski–, *gauzacho* eta *librucho* (5, 89) –xumegarri hauek ontzat ematen ditu Elizondok, *tto* gisakoak lehenetsirik ere (gure apunteetan, halaber, *alturetto*, *telatto*, *traotto* eta *ttikittua* bezalako hitzak ikusten ditugu, azken honen irudiko *tti-kitxoa* batekin batera, Gelbentzun bildua)–, *choil (h)ongui* (6...) *–choil* hau ere ontzat jotzen du geure latasarrak–, *iduiquilyduqui* (7...), *bestetic* (11) –hau baino gehiago *bertzetik* aditzen bada ere–, *ezcutuan* (19) *–ezkutuan* hobe, omen (M. Elizondo)–,

aguerian (20) *–agarian, a la vista*, diosku oraingoan ere Elizondo latasarrak (geure apunteetan *agari* azaltzen zaigu Olaitzen eta *agai* Anotzen)–, *etsaya/-ac* (21... 113) –Makirriaingo dotrinan *gure etsayetatic* kausitzen dugu eta Olaizko informatzaileari ere *güre esáyetatik* bildu genion aspaldi, ‘sinatzea’ edo *ziñetzea* (Makirriaingo dotrinan irakurri bezala) deritzan otoitz ezagunaren testuinguruan–, *izugarria, bildurgarria –beldur... hobe–, arrigarria* eta ustezko *negargarria* (25, 27, 29, 31), *den/dela* (26, 85), *emanendigu* (36) *–main digu* aditzen da hau hemen, herri-hizkeran–, *naidituen guciac* (37) *–nai tuen guziek* dugu eta, hemen–, *eraguiñen dizquizu* (38) eta *quenduco dizquizu* (40) –D. Intzakoaren apunteetan ere *dizquitzu* bat ikus daiteke, baina *kendiko tizu* edota *ttizu* da, ohiki, gaurregun hemen aditzen dena⁹–,

⁹ ‘Nork-nori-nor’ gisako era hauei gagozkiela, Yrizarren *Morfologian* ez dugu ikusten, orainaldian eta hegoaldeko goinafarreraren esparru osoan bederen, *dizquizu* edo *dizquitzu* bezalako adizkirik –Oltzako bariatetari dagokion Gesalazko Muzki herrixkan bildu kasu pare baten salbuespena eginik–

lembaylen (41...), *gaitecen* (42...) –*gaitzen* era laburtua hobe, 4. eskuizkribua aztertzean adierazi legez–, *aspertu* (46), *ycasi* (48) –*i* gabe hobeki: *kasi* (M. Elizondo)–, *ur bedeycatua arturic* (49) –azken hitz honek eta jarraiko *cinaturic* (51), *billaturic* (53) eta ustezko *prestaturic* (55) gisakoek aurkezten duten *turic* bukaera *tuik* aditzen da barietate honetako euskara mintzatuan–, *hongiulongui* (51...), *billa ditzagun santuac* (57) –adizki hau dela, baina, Makirriango dotrinan *sayec, eta igandeac oso guardadechagule* ikusten ahal dugu (D. Intzakoaren lanean ere *dechagun*), eta jarraiko hitzari dagokionez, dotrina berean, *Espiritu Santi jaune*-ren ondoan *Eliz Ama Sandu* eta *Sanduen comunioan* irakur dezakegu (Elizondok tarteko *nt*-dunak nahiago ditu baina Olaitzen, adibidez, *sandue* bildua dugu)–,

oracioaren, tentacioen eta consideracioa (58, 62, 91) –hitz hauen bukaeraz zerbait esan dugu aurrenik–, *bitertecoac* (59), *artu ezgaitzan becatuac* (61) –*guarda gachan* irakur dezakegu, behin eta berriz, Makirriango dotrinan, M. Elizondok, lehen esan bezala, *libre gaitzala* eman digun arren–, *santuetan lenena* (65), *andia* (68) –*aundie* dugu hemen, lehenagoko iruzkin batean esan bezala–, *aurrena* (69), *erdessteco/erdessico* (71, 104) –*erdextéko* dio Elizondok, lehen kasurako; Anotzen ere, gainera, *erdéixten da* eta *erdétsi de* dugu bildurik–, *egunoro albaduzu* (73) –Erripen *eúneró* bildurik gaude eta Latasako Elizondok ere ‘emén *egunéro*’ dio¹⁰–, *muguituco duzu* (75) –*mugitiko* aditu ohi da hemen–, *oraiñ daño* (79) –*orái árteo* (edo *ártio*) aditzen da inguru honetan, ohiki, baina *òrdu bateráño* bezalako esaldia bildua dugu orobat Latasan, adibidez–, *ocasioetatic* (81) eta *gaistoetatic* (83) –hitz hauetako atzizkiak, askotan baina ez beti, *etaik* ditugu hemen, ‘etarik’tik eratorriak errazki antzeman daitekeenez–, *guarda/aparta zaitez* (82, 84...) –adizkia *zaitte* dugu hemen, halere, 1.2 zk.ko eskuizkribua aztertzean adierazi bezala–*ayetaz* (88), *librucho onac leitzazu* (89) –*leitzazu* honi dagokionez ikus beharaxeago–, *dezaquezun maizena* (90), *alduzun onguiena* (92), *sacramentuac archazu* (93) –pluraleko agintera hauxe, arestiko *leitzazu* delakoa ez bezala, guztiz hemengo da, Anozko informatzaileari behin bildu genion honako esaldia ere lekuko: ‘*pará txazú poláñek, ponte las polainas*’–, *maiz eguinzazu* (95), *ezduzu izanen pena* (96) eta *laster izanen duzu* (102) –*izanen* hauek, ahozko hizkeran, *izein* ditugu inguru honetan–, *animaco* (99) –honela esan du M. Elizondok ‘animako’ edo ‘arimako’ den galdetu diogunean–, *galduco duzu* (100) –*galdiko* aditzen da, ohiki–, *becatuen erorcea* (101), *beardugun gucia* (106),

deusetan geyago (107) –*daus* eta *yaus* aditzen dira hemen, halere–, *herraz* (108) –*aíse* ere kurrutzen da hemen–, *aussen* (109) –hemen, alabaina, *n* gabe, lehenago esan bezala–, *erratea* (110), *oray* (111), *meressidu* (112) –*merexi* dio, halaber, Elizondok–, *paraturic* (115), *aniz* (116) –*aunitz* eta *aunditz* dira hemengo erak–, *ez gauden bat eguiñic* (119) –hots, testuinguru honetan subjuntibo baten balioa izan dezakeen aditz trinko horren zilegitasuna ontzat ematen du M. Elizondok, *gaitzen* (‘gaitezen’) ezagunaren pare edo, eta an-

nahiz iraganaldian, duela mende eta erdi inguru, *-zki-* gisako pluraltzaila hau, ‘nik zuri’ eta ‘nik zuei’ kasuetan bereziki, Elkano, Gares, Oltza eta Goñi herrietan indarrean zegoen –*zizkizu/zizkizie* Oltzan, *zizkizu/zizkize* beste hiruretan– eta gure egunotan ere Erroibarko zenbait herritan aurkitu dugun.

¹⁰ Hauen bien arteko intonazio-desberdintasuna nabaria izan arren, arazoa, agian, bata eta bestea zein egoeratan ahoskatuak izan diren testuingururen baten baitan egon liteke.

tzeko joera ikusten dugu aurreraxeago, *zauden beti prestatcen* esaldian (127), kasu honetan, agian gehixeago, agintera-balioarekin— eta, azkenik, *ez utzi illic pasatcen* (125) —inguru honetan *pasten* gehiago aditzen bada ere, geure ustez, beste ezer baino—.

Hitz hauek guztiak dena den, edo abantxu guztiak bederen, aski ezagunak izango ziren misionatzeko lanetan ibili izaniko hainbat fraiderentzat, eta bidezkoa da pentsatzea ezein predikatzailerik, aldiari aldiko entzulegoari haren mezua albait erraztasunik handienaz helarazteko, honen usadiozko hizkeran ohikoak ziratekeen hitzak nasaiki tartekatuko zituela.

Hortaz landara, eta behin baino gehiagotan aipatu *a* bokalaren itxierari gagozkiola berriz ere —jokaera hau nahitaezkoa ez dela ongi jakin arren—, eskuizkribu honetan zertzen den joera oso hemendik kanpokoa dela errazki antzeman daiteke: *daucazu* (3), *munduban/munduba* (4, 9), *buruban* (6), *engañuaquin* (10), *araguia* (11), *diabruba* (13), *gucian/guciac* (22...), *etsaya inguruan* (23), *izugarria* (25), *gauza* (29...), *graciac/gracia* (33...), *Jauna* (53) eta beste asko, salbuespen bakarrak *bitertecoac* (59) —*bitartecoric* bat (67) hor egonik ere— eta *becatuen* (101) direla. Litekeena da, gisa guztiz, izkribatzaileak, bere bertsoak leku desberdin askotan irakurri edo zabaldu nahi izan eta, hark erabili hizkerari nolabaiteko batasun-kutsu bat ematen saiatu izana, eman beharreko mezua ahalik eta esparrurik zabalenean ulergarria egiteko. Honetan egon liteke, agian, zenbait alditan bertso eta prediku hauek inongo leku edo ibar jakineko hizkeraren ezaugarriei zehazki eta osoki ez egokitu izana.

Eskuizkribu honetako hizkera-moetan gipuzkeraren eta nafarreraren —zein nafarrerarena ordea?— ezaugarriak ditugu nahasian, lehenxeagoko dokumentua aztertzean esan dugun bezala; are gehiago, egin ditugun zehaztasun ugariak ikusi ostean Nafarroa ongiska ezagutu bide zuen predikari gipuzkoarren batek idatzirik ote dagoen iruditzen zaigu, bestelako irudia eman lezakeen arren. Hau honela, inguru honetako jendeak bertsook eragozpenik batere gabe ulertuko zituela argi dago, predikariak, honela, bere asmo eta helburuak bete-betean lortuz; haatik, ezin ondoriozta daiteke testuan zertzen den euskara olaibartarra denik.

Bosgarren dokumentu hau osatzen duten 5.3 eta 5.4 zenbakiko eskuizkribuak lehenengoan, 1.1 eta 1.2 zenbakia eman diegun ‘Misioco Cantak’ eta ‘Ama Dolorezcoari’ izenburuko kopia direla esan dugu —non ere alderantziz ez den—. Batzuen eta besteen arteko diferentziak batere esanguratsuak ez direnez, ez ditugu aipatu ere egingo.

5.4 zenbakiko eskuizkribuaren bukaera dokumentuaren ezker aldera gelditzen da. Eskuin aldean zuritan geratu zatia baliaturik, auskalo nork eta noiz, baina aurreneko eskuizkribuetan agertzen den idazkeratik ez oso urrun, honako hau idatzi zuen, azken bi lerroak batere garbi ez daudela:

Ala polca chibil
Alcafe de la union
Don de van los tores
ros á bailar rigodon,
con un Guardia cibil
norc ni ta
çsoi yo a beut (?)

HIZKERAREKIKO BESTE XEHETASUN BATZUK

Eskuizkribuekiko arestiko iruzkinok prestatu behar izanak beta eman digute duela jada urte asko samar bildu materialetan barrena murgiltzeko. Aukera baliatuz, bada, Olaibarko barietatearekin zerikusi beharreko zenbait ezaugarri –hauetako batzuk inguruko zenbait ibarrek dituzten beste hainbatekin bateratsuak maiz– agerian jartzen saiatuko gara, beste zenbait, lanaren nahitaezko tamainari mugatu behar izatean, aipatu gabe utziko baditugu ere; hona, beraz, horietako batzuk:

Igurzkariak direla eta, inongo sabaikari ahoskabe gehienak (gaztelerazko *jota*, alegia) sabaikari ahostun (gaztelerazko *ye*) ditugu barietate honetan egun, Odietako Latasan bildu *yana*, *yoaten*, *yendia* eta *yoalea* bezalako hitzek erakusten duten bezala, azken horrekin batera *joalea* bezalako aldaera bildu dugun arren, Ezkabarteko Anotzen ere, barietatearen hegoaldean, *yoan*, *yeiki*, *yan*, *yarri* era *yautsi* gisako emaitzak bildu ditugularik –salbuespenak, beste leku askotan bezala, *jaun* eta *Ja(u)ngoiko/Jaingoiko* hitzak ditugu, aipatu *jota*'-ren soinu aditzen baitira beti–, baina Makirriaingo dotrinan, ordea (Ezkabarteko herria hau ere, oroitarazten dugu), igurzkari hauek sabaiaurreko ahoskabe izan bide dira (euskarazko *ixa*), *ss* bikoitz batez idatziriko hitzok erakusten duten bezala: *ssauchi*, *ssatean*, *ssabea*, *ssaquin*, *gaissto*, *meressi*, *ssarriric* eta *ssayo*, besteak beste –azken bi hitz hauekin batera *jarri-ric*, *jayo* eta hasiera bereko besteren bat tartean izanik ere–. Erraz da ondorio honetara iristea tartean *gaissto* eta *meressi* bezalako hitz ezagun pare bat izanik, gaur egun ere *gaixto* eta *merexi* aditzen direnak.

Olaibarko Olaitzen, dena den, erdaraz kontatu ixtorio irrigarri baten tesuinguruan, *coño! gùre Joxémari* (sic) *xákapána eta áu* (sic) *xákaoyála; áu ézta... gùre Jòxemari* moduko esaldia bildu genuen aspaldi eta baita, era berean, honekin zerikusi zuzena duen beste adibide jakingarri bat Ilurdotzen ere –hego-Esteribarko herririka hau, ibarreko beste batzuekin batera (iparraldetik Larrasoaña eta Tirapegi izeneko baserria mugak zirela), Artzibarko barietatearen barruan sartu zuen Bonapartek–, honako esaldi luzexka bota ostean ondoriozko iruzkina egin baitzigun hango informatzaileak: *bildu tugú karakól batzúk eguárdien prestatzéko; xatéko, se decía más 'xatéko', pero me gusta más 'yatéko', yatéko*.

Lehenago aipatu *i + a* eta *u + a* kasuen ondoriozko *ie* eta *ue* emaitzak, bestalde, ez dira beti horrela mamitzen matematika-erregela hutsa bailitzan eta, honela, Makirriango dotrinan *manua*, *vizitza*, *zerua* –*zeruen* eta *zerure* ere bai, halere–, *izanzen* –baina *izeten*–, *bigarren*, *irugarren*, *laugarren* eta hauen jarraiko guztiak, eta are *espiritualac*, *santiguatzea* eta *igual* bezalako maileguak aurkituko ditugu.

Diptongazioari dagokionez, baliteke *a* eta *u*-ren artekoa izatea barietate honetako ezaugarrietarik bat, Makirriaingo dotrinan ageri *daus* hitza zenbait herritan entzun baitugu honela –Ziaurritzen eta Latasan *yaus*–, beste zenbait barietateetan 'deus' izanik ere, eta baita *ñaurri* eta *berraun* 'neurri' eta 'berrehun' en ordez, Latasan¹¹.

¹¹ *berraun* hauxe, halaber, Bonapartek bere sailkapenean *ultra-pamplonés* deitu zuen azpieuskalkiaren baitan, Gulinako barietatean hain zuzen, aurkitu dugu: Larunbeko Oraien auzoan, Gulina bereko ibarrean, alde batetik, eta Txulapain ibarreko Usi eta Beorburu herrietan, bestetik.

Diptongazio hauekin jarraiki, antzeko joerak ikusten dira halaber barietate honen esparruan bildu honako aditz-joko laburbilduetan: *yostaut*, *eguntzaut* –‘josten dut’, ‘ehuntzen dut’– (Ziaurritz); *prestatzaut* –‘prestatzen dute’– (Erripa); *itaute*, *errataute* –‘egiten dute’, ‘erraten dute’–, *erratauten bezala* –‘erraten dudan bezala’ (nahiz, iduriz, ‘erraten duten bezala’ ere berdin izan litekeen)– *artzagu*, *ikestagu*, *artzaute*, *entenditzaute* –‘hartzen dugu’, ‘ikasten dugu’, ‘hartzen dute’, ‘entenditzen dute’– (Latasa), eta era honetako beste asko, salbuespena *mateute* –‘ematen dute’– (Gendulain) izan daitekeelarik.

Adibide hauek guztiak Odieta ibarrekoak izanik ere, Gendulainen badugu *tiatzeaute* bezalako kasu bat bildurik eta Olaibarko Olaitzen, halaber, *sei gizon ikusteaut bidian* gisako beste bat, tarteko *e*-a mantenduz. Ezkabarte aldekoak, ordea, Anozkoak alegia, bestelakoak dira, horko informatzaileak ez baitzuen arestian ikusi era bateko ez besteko elkarketarik sekula egiten.

Latasan bildu *errauntena nik* –‘erran dutana nik’– bezalako kasua, bestalde, aditzaren eta laguntzailearen arteko metatesia erakusten duena, ez da maiz aditzen barietate honi dagozkion herrietan, honen ekialdeko beste zenbait hizkeratan guztiz arrunta bada ere.

Latasan bildu ere dugun *enteintzauzu?* –‘entenditzen duzu?’– gisako kasuak aditzaren beraren barruan darakus metatesia.

Au diptongoa barruan izanik ohiko laburbilketak dira, halaber, hirugarren eskuizkribuari buruzko iruzkinean *naute*-rekiko aipamena egitean esan bezala, gure apunteetan aurkitzen ditugun jarraiko hauek: *nauzu* –‘nahi duzu’– (Olaitz, Otsakain, Anotz eta Erripa), *nauzie* eta *biaule* –‘nahi duzue’ eta ‘behar dugula’– (Olaitz), eta *naut* eta *biaute* –‘nahi dut’ eta ‘behar dute’– (Ziaurritz), adibidez.

Laburbilketa sortu ohi da, orobat, beste eratakoa izan arren, ‘behar’ bezalako hitz bat aditza eta aditz laguntzailearen artean kokatu zenbait kasutan, Latasan bildu *bijilét'iar (t)zayó* –‘bijilatu behar zaio’– eta *enténdit'iár giñuké* –‘entenditu behar genuke’– edota Gaskuen bildu *ler'iár ttiét* –‘lehertu behar ditiat’ (*egurrak*, esaterako, ‘nork-nor’ kasuan hauxe, nahiz ‘nork-norinor’ delakoan emaitza bera izango genukeen)– gisako adibideek erakutsi bezala. Joera hau, baina –Ultzama aldean aski ezagun dena, bestalde–, ezin heda genezake barietatearen hegoaldeko Olaibar eta Ezkabarte ibarretara, zeren hauetan bildu materialak aztertu ondoren ez baitugu horretarako ziorik aurkitu.

Bestelako laburbilketa dugu, horiez gainera, *n-z* bukatu aditz zaharren partizipioek *en* geroaldi-ezaugarria hartzean pairatzen duten bokalarteko *n*-ren galeraren osteko diptongazioena, *izein*, *egoin*, *errain*, *yain*, *yoain* –Olaitzen *fain*–, *main* (= ‘emanen’) eta *emain* (= ‘eramanen’) bezalako kasuetan, esaterako. Joera hau inguruko hizkeretan ere guztiz zabaldurik dago.

Hitz soiletan ere, bestalde, laburbilketa asko xamar aurkitzen dugu; hona adibide bakar batzuk: *lenbízko*, *arpátu/arpátzen*, *pástu/pásten*, *ábria*, *átra*, *bigárna/irugárna*, *artsáldian/atsáldean*, *bárnean*, *obrenían*, *orgátik*.

Bitxikeria bezala, agian –eta aldi berean gure hankasartze bat konpontzeko baliagarria izan daitekeen neurrian diogu– *agari* hitzarena dugu (= ‘ageri’), Makirriaingo dotrinan *secretoa agarcen duenac* esaldian, adibidez, azaltzen dena. Izan ere hitz hau Olaitzen, *illúnbeteko lána argitén agári* bezalako esaldian dugu bildua, eta baita Anotzen ere *bíde artán eztún agái já* ere

gisako beste batean. Herri honexetan bildu genuen, orobat, A. Irigaray zenari eskaini zitzaion omenaldi-liburuko artikuluan argitaraturiko *eztá agai... paráje artáik... erríe, ezta ágáitan* moduko esaldia, non, ikusten denez, hitz hau bitan agertzen den, nahiz orduan ez genuen haren esanahia ulertu, *agai* horiek aurreneko *a-z* gabeturik utzi baikenituen. Orain gainera, arestian bildurik, badugu hitz horrekiko M. Elizondoren lekukotasun berria, lehen aipatua, *emen agartu de* eman baitu genuen zenbait zalantza argitu nahiz harengana jo dugunean; $-e(r)i \rightarrow -a(r)i$ gisako bilakaera honekin zer ikusirik izan lezakeen beste hitzen bat ‘daitzi’ litzateke, *aúntze’táitzi* eman baitzuen ez behin bai birritan Anozko gure informatzaileak, eta baita *eráiki* –gazt. ‘sembrar’ (Ziaurritzen *eréin*)–, *yeiki/yaiki* bikotea erabiltzeaz ere gainera.

Laugarren eskuizkribuari egin iruzkinean, besteak beste, *zegan* adizkiaren aipamena egin dugunean, Irigarayren testu batean *cego* bat agertzen dela esan dugu, baina hark berak aurkeztu beste testu-zati ttiki batean, *emancio* eta *eman ciote* bezalako aditzak ere ediren daitezke. Olaiabarko barietatean bukaera hauek, azken urteotan bildu ahal izan ditugun materialei erreparatzen badiegu behintzat, oso bitxiak dira –Anotzen zalantza darakusan *ai zé(n)... zegón lánian* bezalako adibide bakarra dugu– eta are bitxiagoa oraindik, agian, adibide urri hauek Ziaurritzik iparralderantz bilduak izana. Ezkaba menditik –San Cristóbal ere deitua– iparraldera, Zildotz-Makirriain-Orikain lerroan, Anoztik hegoaldera beraz, ezin esan daiteke ziurtasun osoz iraganaldiko adizkiak *n* gabeak ez zirenik, zeren, Makirriaingo dotrinan agertzen ez badira ere, Ezkabarterekin ekialdetik muga egiten duen hego-Esteribarko Ilurdotzen, adibidez, guztiz ohikoak baitziren. Hona, dena den, eta salbuespen gisa agian, ildo horretatik adibide batzuk: *enfádatu nítze arrónt / asárratu in ziré* eta *átsák, apurétzen ziré* (= ‘ninduen’) *orái ere* (Ziaurritz); *ttíki izin nítze* eta *nik, atrátze nittué* –baina *ta án pástu nittuén*– (Erripa); *kópeta(n) parátze zute* (Gendulain); *ítxe áundi ók izéin (t)zuté* eta *yá gogórtue zé* (Gelbentzu)¹²; eta *il tzé* (Gaskue). Adibide hauek, edozein kasutan, oso bakanak dira, berorien emaleek, ohiki, bestelakoak –*n*-dunak, alegia– ematen baitzituzten, baina egite hau, konstatazio gisa bederen, aipatu beharrekoa zela iruditu zaigu.

Sandhi-kasuak, orobat, ugari dira barietate honetan; hona horietako batzuk: *aúntze’táitzi / zènbá’tenbóran éztaki’nik / zenbái’lékutén / úri’kabe / gari gúzié’kur’itxéra / óyé’kúzié’tiré / beié’peirátzen tzutén / zú’padákizù / ník éztú’zaitzen / beldúrré’kiñaudén / nai zuténa’tantzátzen tzirén / énuén / étzuen* eta *éztakin*. Adibide hauek Anozkoak dira eta Anozkoa dugu, halaber, *errán du’bái* (*nik*) bezalako salbuespena, adibidez, baina joera nagusi hau, oro har, barietate guztira hedatzen da Gaskuen bildu jarraiko adibideek erakutsi bezala: *tiéndá’perrís / óyé’pezála / bízi baitiré / laní’kabé* eta *zénbai’lékutén*. Deigarriak, agian, Gaskue berean aditu *ni’ttan dut* eta *i’ttan duk* (‘nik yan dut’ eta ‘ik yan duk’) bezalako emaitzak, hain maiz aditzen ez direnak. Herri honetan bilduriko datuak Yrizarri igorri nizkionean, Txulapain ibarreko Usi herri ttikian ere, andere adintsu baten ahotik, gisa bereko ebakiera aditu izanaren berri eman nion, *otsoá’ttan du gure artzaie* bezalako esaldia

¹² Azken adibide honetan bereziki, gazt. ‘a ver si se había endurecido’ izatean, ‘zen’ oso bat itxaron zitekeen.

bota baitzuen informatzaile horrek ‘Bonbolonian’ izeneko sehaska-kantu xume bat grazia handiz kantatu zidan aldi batez. Dena den, eskuz idatziriko dotrinetara eta gainerako eskuizkribuetara itzuliz, ulergarria da era hauetako emaitzak islaturik ez agertzea.

E bokala itxi egiten da batzutan beste bokal bortitz baten aurrean, jarraiko adibideek erakutsi bezala; hots, ‘behatz’, ‘behar’, ‘mehar’ eta ‘behor’ hitzen kasuetarako *biatz* –*beatz* aditu dugu orobat, haatik–, *biar*, *miar* eta *bior* bezalako emaitza diptongatuak ditugu barietate honen esparruan, eta baita, hurbileko beste zenbait hizkeratako ‘be(g)arri’ ezagunetik (= ‘belarri’) *biarri* gisako emaitza ere.

Bokal bortitz batzuk, hala ere, ongi samar mantentzen dira gisa bereko beste batzuen artean, Anozko kasu hauei behatuz aise froga daitekeenez: *mutikoak*, *nexkakoak*, *zulo’at*, *bazkalondoan*, *suondoan*, *ostoa* –baina *bagua*, *bidia*, *abrian*–. Jarraiko kasuak, berriz, Latasakoak dira: *ostoa*, *aundiagokoa*, *majoak*, *enzinoa*, *mandoaki*, *karroaki*, *borniskoak*, *koloreskoak*, *erleak*, *bestea*, *lepoak*, *sarea*, *barnean* –*barnian* ere bai–, *beroak*, *subea*, *koropilloa*... baina *luzia*, *emengua*, *balkonian*, *sukeldian* eta *irugarnian* bezalako beste batzuk ere hor dira, joera hori hain erabatekoa ez dela agerian uzteko. Guztiarekin, eta hor orotariko emaitzak ditugula kontuan harturik ere, era hartakoak azken honetakoak baino ugariagoak direla iruditzen zaigu.

Bustidurak ere hagitz nabariak dira: *urbillena*, *billatu/billetu*, *illakin*, *ibilli*, *illik*, *nindabilen*, *sustopille*, *makilleki*, *estrabille*, *oñez*, *beño/biño*, *gañetik*, *iriñe*, *edozeñek*, *altziñe*, *miñik*, *larrañe*, *giñuen/giñituen*, *giñon/giñition*, *Makirrañe*, *Orikañe*, *Gerendiañe*, *telatto*, *ttikie/ttikittua*, *laixterka*, *xetu*, *lixtue*, *bixkerrian*, *lemixien*, *orraxtatu*, *maxkurioa* eta *gaixki/gaixto* bezalako hitz batzuk atera ditugu Anozko materialetatik. Latasan bilduetatik, berriz, honako hauek besteak beste: *illebetero*, *illarraka*, *billatzen*, *makilla*, *ardilla* –gazt. ‘la lana’, omen; hitz hauetako gehienetan, alabaina, ez dugu zorioneko *ie*-ren aldeko joera ikusten–, *ñaurrikoak*, *baño/beño/biño*, *iñe*, *zikiñe*, *beñespin/beñezpin*, *altziñeko*, *giñun*, *alturetto’at*, *bittertio*, *battugu*, *goittitik* –baina *goitiaño*–, *pixkoat*, *xurie*, *lenbixiko/lemixiko*, *beexi* eta *xabona*. Olaitzen ere bustidura hauek ia erabatekoak dira honako adibideen arabera: *telle*, *mutille*, *mallue*, *illebete*, *makille*, *katillu*, *akullo*, *gañean*, *urriñe*, *zurgiñe*, *espartiñe*, *zikiñe* –baina *burdine* eta *geltzurrine*–, *puruxe*, *kuxeta*, *pixetogi*, *moxkortu*, *axarie*, *kattu*, *traotto*, *aundittu*, *ttikie*, *gutti*, *politte*, *izerdittu* eta *attune*. Bustidura hauen artean *t*-rena urriagoa da Anotzen eta, aditz laguntzaileen pluraletan, Ziaurritzik hegoalderantz bereziki, ez zen batere aditzen, iparmendebalderantz era bustiekin batera, nahasirik edo, oraindik orain entzun baldin badaitezke ere.

Kontuan hartu beharko litzateke halaber, bustidura honen zabalera hobeki ikusteko behar bada, barietate honen iparrekialdeko mugakide Anue ibarrean –Bonapartek *Ultzamako azpieuskalkia* deitu zuen multzoan, *iparraldeko goi-nafarrera* deitu ere zuen euskalkiaren baitan sailkatua–, hala nola ekialdekoan –Esteribar bere osotasunean– *t*-ren bustidura, ohiki, xumegarrietara bakarrik murrizten dela.

Afrikatuak direla eta, zenbait aldiz hitz batzuen hasierako sabaiaurreko ahoskabea (*tx*-a, era erraz batez esateko) mingainurreko ahoskabe (*tz*) bilakaturik aurkitzen dugu, Ziaurritziko materialetan bereziki, *tzakur*, *tzikiretu*, *tzorie*, *tzokorra* –Anotzen *txokor/txekor*– eta *tzimizte* gisako hitzek erakus-

ten dutenez, eta Anotzen ere badugu *tzakurre* eta *tzilintzetu* –*txilintzetu* ere bai–, gutxienez. Hala eta guztiz ere, *txerrie*, *txinurrie* eta *txitxirioa* bezalako hitzak, hala Ziaurritzen nola Anotzen eta Olaitzen, hiruretan ditugu harturik. Anotzen badugu, orobat, *txorie* eta *txintxeria* ere (= ‘zizarea’).

Pluraleko adizkietan bilakaera hau erabatekoa da, honez gero ageri den hainbat adibidek erakutsi bezala: *libre gatxázu* (Anotzibarren; lehenago aipatua); *pára txazú* (Anotzen; lehen ere aipatua); *bildü’uzién... egürr oyék, lertú txazié* (Gaskuen), edota Iñaki Gamindek, Latasan eta Gaskuen, bildu *damatxat, damatxa...* –‘daramatzat, daramatza...’– eta ildo berekoek argiro erakusten dutenez.

Eta kontsonanteen arteko beste arazo bati buruz –lehen aipatu dugun errotazismoaz, alegia– hasieran aipatu *Ezkabarteko euskara...* izeneko lanean, amaiera aldean, esan genuena errepikatuko dugu: “*St* eta *rtz* direlako arteko gorabehera, kasu honetan, zertxobait nahasten zaigula esan behar. Itxura denez, bai hemen bai Txulapein aldean, *beste/bertze, bost/bortz, esan/erran* gisako erak (azken hau Txulapein aldean eta ez hemen) bitara erabiltzen edo erabiliak izan dira. Hau izan baita, dirudienez, era hauen arteko bil-lekua eta, horregatik, transiziozko joera bat erakusten duten *beste, bestze, beztze, be(r)ztze, bertze...* bezalako erak hemen aditzeak ez dirudi gehiegirik harritu behar duenik”.

Iruzkina ttiki horrek, baina, barietate guztirako balio duela iruditzen zaigu; izan ere, *beste/bertze, bestenaz/bertzenaz* eta hauexen gisakoak, hala nola *esan/erran* bikotea bera, Latasan aditu ditugu, *rtz* taldeko hitzak besteak baino askoz gehiago erabiltzen badira ere. Gaskuen, aldiz, *st* taldekoak aditu ditugu nagusiki, *beste/onbeste/beztze* eta *bost/amabost*, alde batetik, eta *esaten/erraten* bestetik.

Gerundio itxura duten esaldiak, bestalde, maiz aurkitzen ditugu barietate honetan, hainbestetan aipatu dotrinatik beretik hasita: *desprezitzen tuguleic / minzetzen garelaic / nombratzen duguleic / daquizquiguleic...*, bai eta gure egunotako hizkera arruntean ere: *te óre eiten zeláik, ogie báki* eta *paàtzen zeláik górrí-gorrie* (Anotzibar); *zórtzi urté nituéláik* eta *mutille zeláik* (Ziaurritz); *áite zená bìzi zeláik* eta *idúritze(n) zaikiólaik* (Erripa); *górrí-gorrie iártzen zelaik labéa bàrnetik* –baina *lábea berótzén zenían* eta *mutil koskorrák giñeneán ya*– (Gelbentzu); *eskéan ibiltzen zelaik* –baina *gérra akabátu zenían*– (Gaskuen), eta *kártzen tuguléik* eta *beróak èldu zieláik* (Latasan), adibidez. Anozko informatzaileak, aldiz, ez-eta guk galdeginik ere, erabiltzen zuen horrelako moldea, izan ere behin, hura lagundu nahiz, “a ver cómo dice: *ni, gazte nintzelarik...*” hari esan eta, hura *ní gáztia nitzénian...* bezalako hasiera batekin abiatu baitzen. Harenak dira halaber *pástén tzénian / itén dénian / égósten dirénian / kúsi nuénian / erran tziénian* eta gisa bereko beste batzuk, lehen aipatu gerundio itxurako esamoldeok inoiz ere erabili ez zituela.

Nominalizazioa dela eta, Makirriaingo dotrinan *goseac dagonai satera matea / ezcachala utzi tentazioan erorzera* edota *etsayec procuretzen baitu, gu becatuen eroraztera* bezalako kasuak agertzen zaizkigu eta Irigarayren testu batean *utz-azie llama ure itzaltzera guti bat* eta *edo laguneki jostatzera ez uztea*, Anotzen bilduak ditugun honako hauekin ongi uztartzen direnak: *úzten tzuén... oztéra / Makerráingo eskólan, máten tzutén yatéra* edota *géro ártu páxu úre ta kárrí itxera, ta úzten tzutén... sekátzéra*, adibidez. Latasan

bildu genuen ‘Aitagure’ baten barruan, orobat, hirugarren eskuizkribua aztertzean eginiko iruzkinean aipatu dugun bezala, *ezkatxalúze* (sic) *tentázioan erórtzera* bezalako lagina dugu, Anotzibarren, testuinguru berean, *ezkatxuzéla* (sic) *útzí tentázioan erórtzen* eman baziguten ere.

Azkenik, eta hala lan honetako eskuizkribuak aztertzean nola ondorengo oharpenok egitean, nagusiki, fonetika eta morfologi arazoak kontuan izan baditugu ere, sintaxiari dagokionez, axaetik bederen, zertxobait esan nahi genuke.

Izan ere, Makirriaingo dotrinan euskararen ohiko ordena kolokan jartzen duten *aur batayetu gabe illzen direnac* / *Doctrine Chistianaren laugarren partea non declaratzen baitire Sacramentu errezipitu beartugunec* eta *ala nola itembaitute Bienabenturatu Zeruetan daudenec* bezalako adibideak ditugu, non izenak mugagabeko egoeran aurkitzen diren; geure materialetan, aldiz, kasu bakar bat baizik ez dugu aurkitzen, Ziaurritzen bildu *egúrre karri duziéna áutsi zazié* moduko esaldia, hain zuzen, izena mugaturik azaltzen baldin bazaigu ere eta horri, gainera, esaldi hauxe gaztelaniaz egin galdera bati emaniko erantzuna dela erantsi behar zaiolarik.

Joera hau, baina, hedatu samar egon den susmoa dugu; izan ere Esteribarko Larrasoñan, hemendik hurbil, ustez XVIII. mendean egin zen prediku batean, honako hau irakur dezakegu: *Jaquindu zue San Nicolasec iru nescacha castidadea guardazem zutenec peligrazenzutela bere honrram* (*Euskal testu zaharrak* 1, 59 orr.), eta ekialderanzko norabidea hartuz, duela hogeitatu urte *txiki daudénak* –gazt. ‘los pocos que quedan’ (lit. ‘los pocos que están’)– *xöán tun xa Erríbrará* eta *gizon xin zéna átzo, zaguá éri* bezalako adibideak ditugu, besteak beste –azken hau *EDEL* 1, 266–, Uztarroten (Erronkariako ibarra), Zaraitzuko eta Aezkoako ibarretan orobat, are bertako dotrina zahar batzuetan ere, hainbat adibide aurkitu ahal izan dugula.

Honaino zerrendatu ezaugarriek ez dute inondik inora ahitzen barietatearen esparruan azalarazten diren beste batzuen izatasun eta nolakotasuna, ez eta beroien garrantzia ere, baina artean ikusirikoak guri esanguratsu samarrak iruditu izateagatik nahi izan ditugu aipatu.

Eta bertsoei eginiko iruzkinei gagozkiela, berriz, ziur gaude asko saiatu arren beti asmatu ez izana, baina halarik ere barietate honen ezagutza-bidean geure harea-hondar apala ekartzen ahalegindu gara.

IRITZI OROKORRA

Iritzi orokor bat ematen ausartuko bagina zuhurtzia handiz jokatu behar genuke, ezpairik gabe. Izan ere eskuizkribuak goitik beharaino aztertutik ere ezin mentura gintezke, ez ziurtasunez behintzat, iritzi doi bat ematen, nahasmen handia ikusten baitugu eskuizkribuetan zehar; hots, oro har, gipuzkeraren ezaugarri nabariak erakusten dituzten dokumentuetan nafarreraren elementu batzuk –batzutan gutxi, bestetan asko– agertzen diren bezala, nafarreraren ezaugarriak erakusten dituztenetan –nongo nafarrerarenak, ordea?– gipuzkerarenak ere nabari samarrak dira. Hau honela, dokumentuok –esku batena baino gehiagorena direla oroitarazi behar da–, ukitzen duten gaia erlijioso den kasuetan bereziki, Nafarroa ongi ezagutu eta bertako mintzamoldeei egokiro atxikitzen zitzairen misiolari gipuzkoarren batek idatzirik egon litezkeela pentsa daiteke –*Ayta Echeverria* izeneko baten berri,

behinipehin, badugu, nahiz nongoa zen ez jakin-, baina baita, arrazoi berberagatik, Gipuzkoa aldean ibili izateagatik agian, ‘Probintziako’ hizkerak ongi bereganaturiko misiolari nafarren batek ere. Edozein kasutan gai erlijioso, nagusiki bederen, ukitzen ez duten bigarren, hirugarren eta laugarren eskuizkribuetan ere nahasmenik bada, laugarren hau izanik, behar bada, orotan nafarena. Ezin esan liteke, ordea, inolako kasutan –beti ere geure iritziz apalaren arabera, noski– eskuizkribuok Olaibarko barietateari dagokion hizkera-moeta zehazki islatzen dutenik, tartean bertako ezaugarri asko samar agerturik ere.

INFORMATZAILEEI BURUZKO ZERRENDA

noiz eta non jaio	izen-abizenak	gurasoak nongo
1888 - Olaitz (Olaibar)	Makirriain Alzuza, Jose Mari	Orrio (Ezkabarte) / Etsain (Anue)
1905 - Otsakain (id.)	Olondriz Lizaso, Mari Carmen	Otsakain / Lizaso (Ultzama)
1909 - Anotz (Ezkabarte)	Zenoz Arze, Celedonia	Anotz / Erripa (Odieta)
1896 - Anotzibar (Odieta)	Doncel Zalba, Francisca	Anotzibar (biak ere berdin)
1901 - Ziaurritz (id.)	Larraia Etxaide, Ignacio	Ziaurritz / Almandotz (Baztan)
1904 - Erripa (id.)	Urtasun Pagoto, Luis	Gaskue (Odieta) / Muzkitz (Imotz)
1917 - Gendulain (id.)	Olaberria Ripa, Miguel	Gendulain / Urritzola (Ultzama)
1900 - Latasa (id.)	Zenoz Elizondo, Martin	Latasa / Labaien (Basaburu Ttikia)
1922 - id.	Elizondo Aragon, Martin	Latasa / Ziaurritz
1925 - Gelbentzu (id.)	Oiartzun Orkin, Pedro	Gelbentzu / Beuntza (Atetz)
1913 - Gaskue (id.)	Iraizoz Villanueva, Eusebio	Gaskue / Alkotz (Ultzama)

BIBLIOGRAFIA ETA BESTE

- APECECHEA PERURENA, J.: Joaquín Lizarraga Elkanokoaren *Doctrina Christioarén Catechisma* (I, *Fede christioarén gain*, 1803). Diputación Foral de Navarra (Institución Príncipe de Viana) eta Euskaltzaindia, Pamplona, 1979.
- ARANZADI ZIENTZI ELKARTEKO ETNOLOGI MINTEGIA: *Euskalerriko Atlas Etnolingüistikoa (EAEL I, 1983 – EAEL II, 1990)*, Donostia.
- ARTOLA, K.: *Ezkabarteko euskara, Iruñeko udal dermioaren ondokoa, Celedonia Zenoz andrearen ahotan* (Aingeru Irigaray zenari eskaini omenaldi-liburuan), Eusko Ikaskuntza, 1985.
- “Hegoaldeko goi-nafarreraren azentua (hurbiltze-saiakera)”, *FLV*, 60, 1992.
- AZKUE, R. M. de: *Diccionario vasco-español-francés* (repr. facsímil), Edic. La Gran Enciclopedia Vasca, Bilbao, 1969.
- BONAPARTE, L. L.: *Carte des sept provinces basques, montrant la délimitation actuelle de l’euskara et sa division en dialectes, sous-dialectes et variétés*, Londres, 1863.
- DIEZ DE ULZURRUN, P.: “El catecismo manuscrito de Maquirriain de 1828”, *Euskera*, v, 1960.
- GAMINDE, I.: *Aditza Ipar Goi Nafarreraz* (hiru liburuki), Udako Euskal Unibertsitatea, Iruñea, 1985.
- INZA, D. de: “Nafarro’ko aditz-laguntzallea. Zuketako esakeran”, *Euskera*, II, 1921.
- IRIGARAY, A.: *Nuevos documentos para el estudio del vascuence alto navarro meridional*, Diputación Foral de Navarra, Institución Príncipe de Viana, Pamplona, 1966.
- (A. Apat-Echebarne deiturapean): *Noticias y viejos textos de la ‘lingua navarrorum’*, Sdad. Gipuzcoana de Ediciones y Publicaciones, S.A., Donostia, 1971.
- (A. Apat-Echebaren deiturapean): *Una geografía diacrónica del Euskara en Navarra*, Colección Diario de Navarra, Pamplona, 1974.
- SATRUSTEGI, J. M.: *Euskal testu zaharrak I*, Euskaltzaindia, Iruñea, 1987.
- “Olaibarko euskal bertso papera”, *FLV*, 84, 2000.
- YRIZAR, P. de: *Contribución a la dialectología de la lengua vasca*, I, Gipuzkoako Aurrezki Kutxa Probintziala, Donostia, 1981.

– *Morfología del verbo auxiliar alto navarro meridional (estudio dialectológico)*, Nafarroako Gobernua eta Euskaltzaindia, 1992.

LABURPENA

Lan honetan Nafarroako Olaitz herrian (Olaibar) gordetik dauden eskuizkribu batzuen hizkera-azterketa egiten saiatu gara. Saiakera, bereziki, eskuizkribuok aurkezten dituzten hizkera-moeta desberdinei begira egin dugu, L. L. Bonapartek *Olaibarko barietatea* deitu zuen hizkerari (Atarrabiako herriak gehi Olaibar, Odieta eta Ezkabarte ibarrek osaturikoa) zein neurritan egokitzten zaizkion ikusteko, ondorioa ezezkoa izan delarik. Hots, dokumentu batzuk, agi denez, hortik kanpokoak izateaz gainera, hurbilekoak izatearen itxura dutenek ere ez dute Olaibarko barietatea garbiro ordezkatzten. Edozein kasutan, aipatu azterketa egin izanak aukera eman digu barietate honekin zerikusia duten beste zenbait ezaugarri buruz iruzkin batzuk egiteko.

RESUMEN

En este trabajo hemos intentado ver, a través de un análisis dialectal referido a unos manuscritos procedentes de Olaitz (Olaibar, Navarra), si las características de las hablas contenidas en los mismos se ajustan a las propias y peculiares de esa zona, que el príncipe L. L. Bonaparte calificó como *variedad de Olaibar* (formada, además de por el propio valle de Olaibar, por los de Odieta y Ezkabarte, y por la localidad de Villava). El resultado ha sido negativo: algunos manuscritos presentan claras muestras de ser foráneos y otros, que sí presentan características propias, no lo hacen en la medida suficiente como para poder ser considerados auténticamente propios. En cualquier caso se ha aprovechado dicho análisis para hacer una serie de comentarios referentes a distintas características del habla de la variedad.

RÉSUMÉ

Dans ce travail nous avons essayé de trouver, par l'entremise d'un analyse dialectal sur plusieurs manuscrits trouvés à Olaitz (Olaibar, Navarre) si les caractéristiques du langage utilisé est coïncident avec le parler de la région (appelé *variété d'Olaibar* par le prince L. L. Bonaparte), comprenant la vallée d'Olaibar, ainsi que les vallées d'Odieta et Ezkabarte et la ville de Villava. Le résultat a été négatif: certains manuscrits sont évidemment forains, tandis que d'autres tout en ayant des particularités semblables, celles-ci ne sont pas présentes dans la mesure suffisante pour être considérés comme appartenants au parler de la région. En tout cas, l'analyse a été employé pour faire plusieurs commentaires sur les caractéristiques du parler envisagé.

ABSTRACT

In this work we have tried to identify, through the dialectal analysis of several manuscripts found in Olaitz (Olaibar, Navarre), whether the characteristics of the dialects contained in the same conform with those distinctive and particular of that area (qualified by prince L. L. Bonaparte as *Olaibar variety*), comprising not only the Olaibar Valley itself, but also the valleys of Odieta and Ezkabarte and the town of Villava. The result has been negative: some manuscripts are obviously alien and others contain the peculiar characteristics of the dialect but not sufficiently so to enable us to consider them as truly belonging to that language. Anyway, the analysis has provided the opportunity to comment on the different details of the dialect of the area.